

MUHAMMED B. MAHMUD EL-HALVETÎ VE ŞERHU ERBAÎNE HADÎSEN KUTSİYYEN ADLI RİSÂLESİ

Harun Reşit DEMİREL*

Öz

XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'inde yaşamış olan Cemâlettin el-Aksarayî'nin (ö. 899/1494) doğum tarihi ve öğrenim hayatına dair bilgiler ne yazık ki yoktur. Ancak verdiği eserlerden onun bilgi ve birikim açısından müktesebâtının geniş olduğu görülmektedir. Zinciriye Medresesi'nde müderrislik yapan el-Aksarayî'nin hadis, tefsir, fıkıh, Arap dili ve tıp ilimlerinde mahir olduğu görülmektedir. *Risâle fi hadis "İnnallâhe Teâlâ halaka Âdeme ala sûretihî"*, *Faslun fi âdâbi'z-zikr*, *Risâletu'r-rahîmiyye*, *Şerhu erbaîne hadîsen kutsiyyen* ve *Kırk Hadîs* onun önemli eserlerindedir. Biz bu çalışmamızda onun hadis ilmine dair *Kırk Hadîs* adı altında telif etmiş olduğu ve hâlen yazma eser olarak kütüphanelerimizde yer alan ve tasavvufi bir üslupla şerh ettiği *Şerhu erbaîne hadîsen kutsiyyen* isimli eserinde yer verdiği hadislerin tahririni yapıp eserindeki metodunu inceleyerek onun ilmi kişiliğini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Muhammed b. Mahmud el-Aksarayî, Hadis, Kırk Hadis, Kudsi Hadis, Şerh.

Muhammed b. Mahmud Jamal al-Din al-Halwatî and His Manuscript Titled The annotation of forty hadith qudsy

Abstract

We don't unfortunately have information about the birth and education of Jamal al-Din Aksarayî who lived in the XV century in the Ottoman State. However, the works shows that he was a very knowledgeable person. Al Aksarayî, who worked as a mudarris in Zinciriyye Madrasah, was capable of hadith, interpretation, jurisprudence, Arabic language and medicine. He has some works as: *Risâle fi Hadiths "İnnallâha Taâlâ khalaka âdama alâ suretihî"*, *Risâletu'r-Rahîmiyye*, *Sharh Forty Hadiths*, *Forthy*

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, demirelhresit@hotmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6831-8934>.

Hadîth. Aksarayî's work titled *Forty Hadîth* and interpreted by him with a mystical method and currently located as a manuscript in libraries will be studied in this article. And we will try to demonstrate his scientific personality by showing the sources of hadiths which he used and examining his method.

Keywords: Muhammed b. Mahmud Camal al-dîn al-Aksarayî, Hadith, Forthly Hadith, Divine Hadith, Annotation.

GİRİŞ

Çalışmamıza önce genel olarak kırk hadis türü ve edebiyatı ve Muhammed b. Mahmûd el-Aksarayî'nin hayatına kısaca değindikten sonra kudîsi hadislere dair telif etmiş olduğu eseri ve metodu üzerinde duracağız.

Kırk hadisle alâkalı çalışmaların II. (VIII) asrın sonlarına doğru ortaya çıktığı ve bu sahada ilk eser veren kişinin Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797) olduğu bilinmektedir. Kırk hadise dair çalışmalar içerisinde Nevevî'nin (ö. 676/1278) çalışması, diğer çalışmalara nasip olmayan bir şöhrete kavuşmuştur. Âlimlerin bu sahada oldukça fazla eser vermelerinin sebebi, Muhammed b. Mahmûd el-Aksarayî'nin de dikkat çektiği gibi, Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) nakledilen "Ümmetinden kim kırk hadis ezberlerse kıyamette fakîh olarak diriltilir"¹ hadisidir.

Üzerinde çalıştığımız kudîsi hadis mecmuasının hangi el-Aksarayî'ye ait olduğu tartışmalıdır. Problemin müellif isimlerinin kaydından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Elimizdeki nüshada müellif ismi Muhammed b. Mahmûd Cemâlû'l-mille ve'd-din el-Aksarayî şeklinde kaydedilmiştir. Kayıtlarda bu farklılık olsa da bu eserlerin ortak noktası, eserin yazılış zamanının "Sultan Bâyezid b. Muhammed" dönemi olarak verilmesidir. Başka bir ifade ile eser II. Bâyezid (ö. 918/1512) zamanında yazılmıştır. Hâlbuki Cemâleddin el-Aksarayî, Murat Hüdevendigar (ö. 791/1389) zamanında yaşamıştır. Bundan dolayı tespit edebildiğimiz kırk hadislerin Cemâl el-Halvetî'ye ait olması gerekmektedir. Yine *Şerhu hadisi innallâhe halaka Âdem'e alâ sûretihî* isimli eserin de Cemâleddin el-Aksarayî'ye değil, Cemâl el-Halvetî'ye ait olduğunu düşünmekteyiz. Zira üslûb tamamen el-Halvetî'nin üslûbudur. Bu eserin iki nüshasında da Muhammed b. Mahmûd b. Cemâlû'l-mille ve'd-din el-Aksarayî ismi yer almaktadır. "Cemâlû'l-mille ve'd-din el-Aksarayî" nisbesinin bibliyograf Bursalı Mehmet Tahir Efendi'yi (ö. 1344/1925) ve Bağdatlı İsmail Paşa'yı (ö. 1339/1920) yanıltmış olmalıdır.

¹ Rivayetin birçok tarihi olmasına rağmen hiçbirisi sahih değildir. Darekutnî hadisin "zayıf" olduğunu bildirmiş, Nevevî de zayıflığı konusunda ittifak olduğunu ifade etmiştir. Bk. Darekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî; *el-İlelu'l-vâride fi ehadisi'n-nebevîyye*, thk. Zeminullah es-Silefî, Daru Tayyibe, Riyad 1424/2003, VI, 33; Aclunî, *Keşfu'l-hafa ve müzili'l-İlbâs amma iştehere mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs*, Dâru lhyai Turasi'l-Arabî, Kahire 1351, II, 220 (2463); Elbanî ise hadis hakkında "mevzu" der. bk. *Silsiletu'l-ehâdisi'd-daife ve'l-mevdûa ve eseruha's-seyyii fi'l-Ümme*, Dâru'l-meârif, Riyad 2002, X, 97 (4589).

Kullanmış olduğumuz nüsha ve çalışma metodumuza gelince *Şerhu Erbaîne Hadîsen Kudsiyyen* adlı eserin telif edildiği dönemin, Sultan Bâyezid b. Muhammed dönemi olduğunu görmekteyiz. Bir mecmua içerisinde iki eserden oluşan eser, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi 314/1'de kayıtlıdır. Mecmuadaki bir diğer eser ise *el-Kelimetü li tuhfeti bi esrâri'l-besmele* isimli risâledir. Eserin istinsah tarihi cemâziyelevvelin sonlarına doğru, cumartesi günü öğlen saatlerinde 1026/1617 olarak belirtilmiştir. Müstensihi ise Mustafa b. Ömer'dir.² Çalışmamızı Esat Efendi nüshasından yararlanarak yaptık. Esas aldığımız nüsha dışındaki farklı iki nüshayı da gördüğümüzümüze belirtmek isteriz. Gayemiz bir tahkik çalışması olmayıp sadece el-Aksarayî'nin şerh metodunu ortaya koymaktır. Tahkik çalışması zaten yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.³ Ancak söz konusu tezde sadece üç nüsha üzerinde durulmuş, diğer nüshaların dikkate alınmadığı görülmüştür.

Makalede öncelikle okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması için eserde yer alan hadisleri tercüme ettik. Daha sonra hadislerin hangi eserlerde yer aldığını dipnotlarda gösterdik. Zira bu, değerlendirme ve sonuç bölümü için önem arz etmektedir. Hadis *Kütüb-i Sitte* gibi asıl kaynaklarda yer alıyorsa bunları vermekle yetindik, şayet onlarda yer almıyorsa tâli kaynaklara müracaat ettik. Bulabildiklerimize işaret ettik, bulamadıklarımıza ise “kaynaklarda ulaşamadık” veya benzeri ifadelerle bu duruma dikkat çektik. Müellif, hadisleri verirken senetleri vermediği gibi birçoğunda ilk ravileri de zikretmemiştir. Biz bu eksikliği gidermek için hadislerin râvilerini zikrederek verdik. Çalışmamızın son kısmında Muhammed b. Mahmud el-Aksarayî'nin eserindeki şerh metodu üzerinde durup bunu değerlendirdik.

Bu kısa bilgiden sonra müellifimizin yaşadığı asra bakabiliriz.

1. YAŞADIĞI ASIR

Muhammed b. Mahmud el-Aksarayî (ö. 899/1494) XV. yüzyılda yaşamıştır. Onu daha yakından tanıyabilmek için yaşadığı asra göz atmamız yerinde olacaktır.

1.1. Siyasî durum

XV. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti, Anadolu'da siyasî birliğini sağlamıştır. Ne var ki 1402 yılında Timur'la (ö. 808/1405) yapılan Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bâyezid'in (ö. 806/1403) yenilmesiyle birlikte Anadolu'nun siyasî birliği yine bozulmuş, on yıl boyunca Osmanlı Devleti fetret dönemi yaşamış, Mehmed Çelebi (ö. 824/1421), Musa Çelebi (ö. 816/1413), İsmâ Çelebi (ö. 809/1406) ve Süleyman Çelebi (ö. 814/1411) arasında saltanat kavgaları yaşanmıştır.⁴

² Diğer nüshalar için bk. Amasya Beyazıt II Halk Kütüphanesi, nu: 873; Manisa İl Halk Kütüphanesi nu: 2963; Manisa Zeynelzâde, nu: 1509.

³ Kencik, Ali Rıza, *Cemalettin Aksarayî Ve Ona Nispet Edilen "Erbaun Hadîsen" Adlı Eserin Tahkiki*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009,

⁴ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, yy. ty., II, 44.

Fatih Sultan Mehmed'in (II. Mehmed) 3 Mayıs 1481'de vefatından⁵ sonra, II. Bâyezid (ö. 918/1512) tahta geçmiştir. II. Bâyezid, bir yandan kardeşi Cem Sultan'la (ö. 900/1495) mücadele ederken bir yandan da Kili⁶ ve Akkirman⁷ (1484) gibi yerler fethedilmiş, 1495'de Boğdan⁸ hâkimiyet altına alınmış ve 1498'de İnebahtı⁹ Savaşı kazanılmıştır.¹⁰

1.2. İlimi durum

Osmanlıda ilk medrese, Orhan Gazi (ö. 761/1360) tarafından 1331 yılında İznik'te kurulmuştur.¹¹ XIV. yüzyılın sonlarında İznik Medresesi birinci dereceyi kaybetmiş ve Bursa medreseleri öne geçmiştir. XV. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Edirne başkent olduktan sonra Bursa medreseleri de tâli duruma düşmüştür. II. Murad'ın (ö. 855/1451) Edirne'de yaptırmış olduğu camii, imarethâne, muallimhâne, misafirhâne ve mevlevihaneden başka yaptırmış olduğu “yüz akçe yevmiyeli medrese” ve “elli akçe yevmiyeli dâru'l-hadis” medresesi ilk sırayı almıştır. Edirne'deki medreseler Fatih'in İstanbul'da yaptırdığı Sahn-ı Semân medreselerine kadar ilk sıradaki yerini muhafaza etmiştir.¹²

2. MÜELLİFİN HAYATI

Tam adı, Ebu'l-Fuyûzât Muhammed b. Hamîduddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Cemâleddin el-Aksarayî'dir¹³ (ö.1494) Ancak el-Aksarayî'nin adı, muhtelif kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir.¹⁴ isimlerde farklılık olsa da ismi üzerinde çalıştığımız eserde Muhammed b. Mahmûd Cemâlû'l-Mille ve'd-Dîn el-Aksarayî olarak yer

⁵ Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, II, 143-44.

⁶ Bugün Ukrayna Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan tarihî kale ve şehir. Romence'de Chilia (Kilya) adıyla anılır. Tuna nehrinin denize dökülürken oluşturduğu üç koldan biri olan en kuzeydeki Kili kolunun sol kıyısında bulunmaktadır. Bk. Maxim, Mihai, “Kili”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 1-3.

⁷ Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Odesa eyaletinde bir şehir. Dinyester nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde, önu sonradan kapanarak kıyı gölü haline gelen bir körfezin sağ kenarında bulunmaktadır. Bk. Bilge, Mustafa L., “Akkirman”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 269-270.

⁸ Romanya'nın Moldavya bölgesine Osmanlı döneminde verilen ad. Bk. Özcan, Abdülkadir, “Boğdan”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 269-271.

⁹ Yunanistan'da Korint körfezinde Navpaktos kasabasının Osmanlılar dönemindeki adı. Epakto, Lepanto adlarıyla da anılan kasaba Korint körfezi girişinde, Mora yarımadasındaki Patras (Balyabadra) şehrinin karşısındaki Yunan ana karası kıyısında yer almakta olup bugün 8000 nüfuslu küçük bir yerleşim yeri durumundadır. Bk. Kiel, Machiel, “İnebahtı”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 285-287.

¹⁰ Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, II, 217.

¹¹ Osmanlıda medreseler ve okutulan dersler için bk: Hızlı, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, XVII/1 (2008): 26.

¹² Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, I, s.523.

¹³ Taş, Mehmed Serhan; “Cemâl-i Halvetî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 302; Öngören Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Süfîler Devlet ve Ulema (XVI Yüzyıl)*; İstanbul 2000, s.43.

¹⁴ Bk. Cemal Halvetî ve Çelebi Halife isimlendirmesi için bk. Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1980, s.579; Taşköprüzade Ebu'l-Hayr İsmâduddin Ahmed Efendi, *eş-Şekâikun-numâniye fi ulemâi'd-devleti'l-osmâniyye*, thk. Ahmet Sübhi Furat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, I. bs., İstanbul 1985, s. 267; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333, I, 51; Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatu'l müfessi*

almaktadır. Kaynaklarda ailesi hakkında fazla bir bilginin yer almadığı müellif, Cemâleddin el-Aksarayî'nin soyundan gelmektedir. el-Aksarayî nesep yönünden Fahruddin Râzî'ye ulaşmaktadır. Doğum tarihi ve nerede doğduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kimileri aslen Karamanlı olup Amasya'da doğduğunu ifade ederken¹⁵ kimi müellifler de onun Aksaray doğumlu olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁶

Bununla birlikte aslen Aksaraylı olan Cemâlî ailesinin neredeyse tüm fertlerinin Amasya'da yollarının kesiştiğini görmekteyiz. Cemâlîler için bu şehrin önemi, büyük dedesini Cemâleddin el-Aksarayî'den kaynaklandığı düşünülmektedir. Dedesinin Aksaray'a dönmesinden sonra Amasya, ailenin diğer fertleri için bilinen bir yerdir.

Amasya'nın cazibe merkezi olması, şehzadeler şehri olarak tanınmasının yanı sıra ilmî hayatta medreselerinin önemli bir yeri olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle de şehzadeligi Amasya'da geçen II. Bâyezid'in ilme ve ulemâyâ önem vermesi, şehri cazibe merkezi haline getirmiştir.¹⁷ Müellifimiz Cemâl el-Aksarayî ve diğer Cemâlîler II. Bâyezid'in padişah olmasından sonra onun daveti üzerine 1485 yılında İstanbul'a gelmişlerdir.¹⁸ Cemâl el-Aksarayî, İstanbul'a gelince Koca Mustafa Paşa (ö. 918/1512) tarafından kendisi için yaptırılan dergâhta postnişin olarak irşad vazifesini devam ettirmiştir.¹⁹ Kendisi Halvetîliğin İstanbul'daki ilk önemli temsilcisidir. XV. yüzyılda Halvetîlik, Kadîrîlik ve Mevlevîlik tarikatları Osmanlı'da yayılmaya başlamıştır.

Cemâlî ailesi, II. Bâyezid, Yavuz (926/1520) ve Kanuni (974/1566) dönemlerinde topluma önemli katkılarda bulunmuşlar ve devlet adamı olarak hizmet etmişlerdir. Cemal el-Halvetî tasavvuf alanında, oğlu Pîrî Mehmed Paşa (940/1533) idare

rin, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1974, II, 617; Ateş Süleyman, *İşari Tefsir Okulu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1974, s. 224; Tayşi, "Cemâlî Halvetî", s. 302; Muhammed Cemâlî ismi için: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahut Tezkire-i meşâhir-i osmaniyye*, (The Ottoman Biography), I. bs., İstanbul 1971, IV, 105; Çelebi Halife eş-Şeyh Muhammed b. Muhammed el-Cemâlî el-Halvetî er-Rûmî ismi için bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyl alâ keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1971, II, 510; Cemâleddin Karamânî ve Çelebi Karamânî için: Camîî, *Nefahatu'l-Üns Min Hadarati'l-Kuds*, çev. Abdulkadir Akçiçek, Huzur Yayınevi, 2013, s. 579; Ahmed Rifat Efendi (Yağlıkçızâde), *Lügât-ı tarihîyye ve coğrafîyye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1299, III, 44; Çelebi Halife Muhammed Cemâleddin Halvetî için bk. Rifat Efendi, *Lügât-ı tarihîyye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1895, III, 44; Muhammed b. Muhammed el-Cemâlî el-Bekrî el-Halvetî er-Rumî için: Kehhâle Ömer Rıza, *Mu'cemi'l-müellifin (Terâcimu Musannifi'l-kutubi'l-arabiyye)*, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. bs., Beyrut 1957, XI, 203; İsmail b. Abdillâh er-Rûmî es-Süfî el-Halvetî Cemâleddin ismi için: Zirikli Hayreddin, *el-A'lâm kâmusu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Daru'l-İlim, II. bs., Kahire 1976, I, 315.

¹⁵ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 51; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 617; Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, s. 224.

¹⁶ Yusuf b. Yakub, *Menâkıbı şerif ve tarikatname-i piran ve meşayihî tarikat-ı alîye-i halvetiyye*, İstanbul 1290, s.16; Tayşi, "Cemâlî Halvetî", s. 302.

¹⁷ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Hikmet Matbaası, I. bs., İstanbul 1927, III, 227.

¹⁸ Küçükdağ Yusuf, *II. Bayezid Yavuz ve Kanunî Devirlerinde Cemalî Ailesi*, PRS Perek Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 166.

¹⁹ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 151; Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, s. 224; Tayşi, "Cemal Halveti", s. 302.

alanında ve amcazadesi Zenbilli Ali Efendi (932/1526) ilmi alanda temâyüz etmişler, döneminin sultanlarına ve devlete yön vermişlerdir.²⁰

Muhammed b. Mahmûd el-Aksarayî'nin vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. O, padişah II. Bâyezid (1481-1512) tarafından veba hastalığına yakalananlara dua etmesi için kırk dervişle birlikte hacca gönderilmiş, ancak yolda Tebûk korusu²¹ denilen mevkiide, 899/1493-94 yılında vefat etmiş ve vasiyeti üzerine hacıların yol güzergâhı üzerine defnolunmuştur.²²

3. ESERLERİ

Müellifimiz Osmanlı döneminde çok eser veren sûfilerden birisidir. Eserlerinin sayısı yirmi²³ veya yirmi bir²⁴ civarındadır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

- a. er-Risâletü'l-kevseriyye fî beyâni te'vîli esrârî'l-Kur'ân
- b. Envârü'l-kulûb li talebi rû'yeti'l- mahbûb
- c. Risâle fî beyâni esrârî'l-vudû'z-zâhiriyye ve'l-ma'neviyye
- d. Risâletü'r-rahîmiyye
- e. Şerhu erbaîne hadîsen kudsiyyen
- f. Te'vilâtu erbaîne hadîsen
- g. Risâle fî hadis "İnnallâhe Teâlâ halaka Âdeme alâ sûretihî"
- h. Esrâru'l-ilâhiyye
- i. Faslun fî âdâbi'z-zikr.

Bibliyograf Mehmed Tahir, bizzat gördüğü bu eserler hakkında "Eserlerinden bizzat gördüğüm bilhassa *Tefsir Risâlesi ile Hadis-i Erbaîn Şerhi ve Sa'd Kelime-i İmam-ı Ali Şerhi* gerçekten muhakkikkâne ve ârifânedir"²⁵ demektedir.

Şerhu Erbaîne Hadisen Kudsiyyen isimli eserde de görüleceği gibi bu eser Cemâleddin el-Aksarayî'ye ait değil Ebu'l-Fuyûzât Muhammed b. Hamîduddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Cemâleddin el-Aksarayî'ye aittir. Aşağıda görüleceği gibi müellif hadisleri tamamen tasavvufi bir metotla şerh etmiştir. Halbuki Cemâleddin Aksarayî'nin tasavvufi bir yönü yoktur. Bundan dolayı mezkûr eser, kendi soyundan gelen ve Halvetî şeyhi olan Ebü'l-Fuyûzât Muhammed b. Hamîduddin b. Mahmûd'a ait bir risâledir.

- j. Şerhu erbaîne hadisen kudsiyyen

²⁰ Küçükdağ; *II. Bayezid Yavuz ve Kanunî Devirlerinde Cemalî Ailesi*, s. 28.

²¹ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 51; Tayşi; "Cemal Halveti", s. 302.

²² Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 51; Ateş; *İşari Tefsir Okulu*, s. 224. Vefat tarihi hakkında farklı görüşler yer almaktadır. Bilmen; *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 617; Kehhale, *Mu'cemi'l-müellifîn*, XI, 203.

²³ Tayşi, "Cemal-i Halveti", ss. 302, 303.

²⁴ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 52.

²⁵ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 52.

el-Aksarayî'nin çalışmamaza konu olan eseridir. Girişte de ifade ettiğimizden aynı bilgileri tekrar emeyeceğiz. Şu kadarını ifade edelim ki el-Aksarayî, şerhinde “hadis-i kudsiye dair 40 hadis ve âsar’ı cem edeceğini ve bu hadisleri tasavvufi bir metotla tevîl ederek hassas bir şekilde şerh yapacağını” ifade etmektedir.²⁶ O, amacını ve metodunu “Allah’ın izniyle ulemâ ve fudelâ’nın metotlarını meslek edinerek 40 hadis sahasında eser telif eden âriflere ve evliyâyâ benzemek için hadislerin esrarını beyan ettim” diyerek açıklamaktadır.

4. KIRK KUDSÎ HADİS TERCÜMESİ

Aşağıda Şerhu Erbaîne Hadisen Kutsiyyen adlı eserde yer verilen kudsî hadislerin metinlerini kaydedip tercümesini verecek ve hadislerin tahririni yapacağız. Kaynağını tespit edemediğimiz hadislere de dipnotlarda işaret edeceğiz.

[2a] Hadis no: 1

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ الْهَادِ، عَنْ عُمَرُو، مَوْلَى الْمُطَّلِبِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ قَالَ: إِذَا ابْتَلَيْتَ عَبْدِي بِحَبِيبَتَيْهِ فَصَبْرًا، “عَوَّضْتُهُ مِنْهُمَا الْجَنَّةَ.”

“Kulumu iki sevdiği şeyle imtihan ettiğimde o sabrederse, sabrettiği bu iki şey karşılığında ona cenneti veririm.”²⁷

Müellif, hadisin râvisi olarak Enes b. Mâlik’i vermiştir. Ayrıca bu rivayeti Buhârî’den aldığı belirtilmiştir.

[2b] Hadis no: 2

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِذَا أَحَبَّ الْعَبْدُ لِقَائِي أَحَبَّبْتُ لِقَاءَهُ، وَإِذَا كَرِهَ الْعَبْدُ لِقَائِي كَرِهْتُ لِقَاءَهُ.

“Kulum bana kavuşmayı sevdiğinde ben de onun kavuşmasını severim, şayet bana kavuşmayı sevmezse onun kavuşmasından hoşlanmam.”²⁸

²⁶ Aksarayî, Şerhu erbaîne hadisen kutsiyyen, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Bölümü nu: 314, 2/a.

²⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Cu’fi, el-Camiu’s-sahîh, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir, Daru Tavki’n-Necat, 1422, I. bs., VII, 116 (5653); Ahmed b. Hanbel Ebü Abdillâh eş-Şeybânî, Müsned, thk. Şuayb Arnâvud vd., Kontrol Abdullah b. Abdilmuhsin Türki, Müssetü’r-Risâle, I. bs., 2001, XIX, 449 (12467) (Hadis sahihtir.); Ebü Ya’la, Ahmed b. Ali b. el-Müsenâ b. Yahya b. İsa b. Hilâl et-Temimî el-Mevsilî, Müsned-i Ebi Ya’la, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, I. bs., Dimeşk 1984/1404, XI, 225 (6339). Muhakkik isnadının hasen olduğunu söylemektedir; Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyub el-Lahmî eş-Şamî, el-Mu’cemu’l-evsât, thk. Târik b. İvâdillâh Abdilmuhsin b. İbrahim, Dâru’l-Harameyn, Kahire, 1415, I, 86 (250); Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa el-Hüseyverdi el-Horasanî Ebü Bekr, eş-Sünenü’l-kübrâ, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Mektebetu Dâru’l-Bâz, III. bs., Beyrut 2003/1424, III, 525 (6552).

²⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XV, 510 (9822). Hadisin sahih, isnadının hasen olduğunu tahkik edenler söylemiştir: Begavî, Ebü Muhammed Hüseyin b. Mesud b. Muhammed b. Ferrâ, Şerhu’s-sünne, thk. Şuayb Arnâvud-Muhammed Zuheyr Şaviş, Mektebetü’l-İslâmî, III. bs., Dimeşk- Beyrut 1983/1403, V, 262 (1448). Müellif hadisin “sahîh” olduğunu söyler: Ebü Ya’la, Müsned, VI, 375 (3711). Muhakkik isnadının “sahîh” olduğunu söyler.

Müellif hadisin sahâbî râvisi olarak Ebû Hüreyre'yi zikretmiştir.

[2b] Hadis no: 3

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: إِذَا تَلَّقَانِي عَبْدِي بِشَبْرٍ، تَلَّقَيْتُهُ بِدِرَاعٍ، وَإِذَا تَلَّقَانِي بِدِرَاعٍ، تَلَّقَيْتُهُ بِبَاعٍ، وَإِذَا تَلَّقَانِي بِبَاعٍ، جِئْتُهُ جِئْتُهُ بِأَسْرَعٍ .

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Bir kimse bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Bir kimse bana bir arşın yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. Bir kimse bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim.”²⁹

Müellif hadisin râvisi olarak Ebû Hüreyre'yi kaydetmiştir.

[2b] Hadis no: 4

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِذَا هَمَّ عَبْدِي بِسَيِّئَةٍ فَلَا تَكْتُبُوهَا عَلَيْهِ، فَإِنْ عَمِلَهَا فَاتَّكْتُبُوهَا سَيِّئَةً، وَإِذَا هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا فَاتَّكْتُبُوهَا حَسَنَةً، فَإِنْ عَمِلَهَا فَاتَّكْتُبُوهَا عَشْرَةً.

Allah Azze ve Celle şöyle buyurdu: “Şayet kulum bir günah işlemeye niyetlense ama yapmasa ona günah yazmam; şayet o günahı işlerse o günahın karşılığını yazarım. Şayet güzel bir iş yapmaya niyetlense ve onu yapmasa da ona sevap yazarım. Şayet o güzel işi yaparsa ona on misli sevap yazarım.”³⁰

Müellif hadisin sahâbî râvisi olarak Ebû Hüreyre'yi vermiş, Müslim tarafından rivayet edildiğini belirtmiştir.

[3a] Hadis no: 5

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبٍ بَشَرٍ.

Allah Azze ve Celle şöyle buyurdu: “Salih kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği, hiç bir beşerin kalbinin hatırlamayacağı –şeyler- hazırladım.”³¹

Müellif hadisin sahâbî râvisi olarak Ebû Hüreyre'yi vermiştir.

[3a] Hadis no: 6

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَا أَعْنَى الشُّرَكَاءِ مِنَ الشِّرْكِ، مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِيَ عَبْدِي، تَرَكْتُهُ وَشِرْكُهُ.

²⁹ Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Nisâbüri, *el-Müsnedü's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdilbakî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty., IV, 2061 (2675); Ahmed . Hanbel, *Müsned*, XIII, 517 (8193), XXI, 418 (14013); Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 25 (1252).

³⁰ Müslim, *Sahîh*, I, 117 (128). Bu eserlerde “seyyie” yerine “hasene” ile hadis devam etmektedir. Tirmizî, *Sünen*, thk: (heyet), Mustafa el-Babi, II. bs., Mısır 1975, V, 265, h. nu: 3073, (hasen-Sahîh); Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhalik, *Müsned*, thk. Adil b. Sa'd, el-Ulûm ve'l-Hikem matbaası, Medine-i Münevvere, I. bs., 1988-2009, XV, 323 (8869); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 98 (11117); İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Sahîh*, thk. Şuayb Arnavud, Müessesetü'r-risâle, I.bs., Beyrut, 1988/1408, II, 104 (380).

³¹ Buharî, *Sahîh*, IV, 118 (3244); VI, 115 (4779); VI, 116 (4780); IX, 144 (7498); Müslim, *Sahîh*, IV, 2174 (2824); IV, 2175 (2824); IV, 2175 (2825); Tirmizî, *Sünen*, V, 346 (3197); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abulbâki, Dâru'l-Fikr, Kahire ty., II, 1447(4328); Humeydî, *Müsned*, thk. Hasen Selim Esed, Dâru's-Saka, I. bs., Dimeşk, 1996, II, 275 (1167).

Müellif bu rivayeti uzunca bir hadisten yukarıda kaydettiğimiz kısmı alarak rivayet etmektedir. Hadis, bazı metin farklılıkları ile beraber farklı kaynaklarda da yer almaktadır.³⁶

Müellif hadisin sahâbî râvîsi olarak Ebû Zerr'i vermiştir.

[4a] **Hadis no: 10**

أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ بِجَلَالِي، الْيَوْمَ أَظْلَهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي.

Allah (c.c.) kıyamet gününde “Celâlim için birbirlerini sevenler nerede, onları hiç bir gölgenin olmadığı bu günde kendi gölgeyle gölgelendireceğim”³⁷ diyecek.

Müellif hadisin sahâbî râvîsi olarak Ebû Hüreyre'yi zikretmiştir.

[4a] **Hadis no: 11**

أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: فَسَمِعْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نَصْفَيْنِ، وَ نَصْفُهَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: حَمِيدِي عَبْدِي، وَإِذَا قَالَ: الرَّحْمَنَ الرَّحِيمِ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَتْنِي أَيْ عَبْدِي، وَإِذَا قَالَ: مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ، قَالَ: مَجْدِي عَبْدِي فَإِذَا قَالَ: إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ قَالَ: هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، فَإِذَا قَالَ: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ: هَذَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ.

“Namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım. Kuluma istediği verilir. Kul “الرَّحْمَنَ الرَّحِيمِ” deyince Allah Teâlâ: “kulum bana hamdetti” der. Kul: “مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ” deyince Allah Teâlâ: “kulum beni –güzel bir şekilde- andı” der. Kul: “إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ” deyince Allah Teâlâ: “kulum beni –en iyi şekilde- övdü” der. Kul: “اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ” deyince Allah (c.c.): “Bu benimle kulum arasındadır. Kuluma istediği verilir.” Kul: “اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ” deyince Allah (c.c.): “Bu kulum içindir ve kuluma istediği verilir” buyurur.³⁸

«يُنْفِصُ رَأْسَ الْمُخَيِّطِ مِنَ الْبَيْحْرِ el-Adâb, talik. Ebû Abdillâh, es-Saîd el-Menduveh, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, I. bs., Beyrut 1988/1408, I, 341 (847).

³⁶ Bk. عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قَلَابَةَ، عَنْ أَبِي دُرٍّ، قَالَ: «قَالَ اللَّهُ: يَا عَبَادِي إِنِّي خَرِّمْتُ عَلَيْكَ نَفْسِي، وَجَعَلْتُهُ عَلَيْكَ حَرِّمًا، فَلَا تَطْلُبُوا الْعِبَادَ، يَا عَبَادِي إِنَّكُمْ تُحْتَفُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ فَاسْتَعْفُوا مِنِّي فَإِنِّي أَغْفِرُ لَكُمْ الذُّنُوبَ جَمِيعًا وَلَا أَبَالِي، يَا عَبَادِي لَوْ أَنَّ أَوْلَكُمْ وَأَخْرَجْتُمْ، وَجَنَّتُمْ وَأَنْسَكْتُمْ، وَصَغِيرَتُمْ وَكَبِيرَتُمْ، كَانُوا عَلَى قَلْبِ أَفْحَرْتُمْ لَمْ يَنْقُصَ مِنِّي شَيْئًا، وَلَوْ أَنَّ أَوْلَكُمْ وَأَخْرَجْتُمْ، وَجَنَّتُمْ وَأَنْسَكْتُمْ، وَصَغِيرَتُمْ وَكَبِيرَتُمْ، سَأَلُونِي مَامَر ب. رَاشِد، el-Câmi', thk. Habîbu'r-Rahmân el-Azamî, el-Mektebu'l-Islâmî, II. bs., Beyrut 1403, XI, 182 (20272); Lafız farklılıklarıyla birlikte benzer rivayetler için bk. Müslim, *Sahih*, IV, 1994 (2577); Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *Müsned*, IX, 441 (4053); İbn Hibbân, *Sahih*, II, 385 (619); Beyhakî, *Sünen*, VI, 154 (11503).

³⁷ Müslim, *Sahih*, IV, 1988 (2566); Malik b. Enes, *Muvatta*, thk. M. Fuad Abdulbakî, İstanbul, Çağrı yayınevi, 1992, II, 952 (13); Ahmed, *Müsned*, XII, 169 (7232); Beyhakî, *Sünen*, X, 393 (21067).

³⁸ Müslim, *Sahih*, I, 296 (395); I, 297 (395); Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdilhamid, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty., I, 216 (821); Tirmizî, *Sünen*, V, 201 (2953); Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Suayb, *Sünen*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, Halep 1986/1406, II, 135 (909); İbn Mâce, *Sünen*, II, 1243 (3784); Mâlik b. Enes, *Muvatta*, I, 84 (39); Ahmed, *Müsned*, XII, 239 (7291).

Müellif hadisin sahâbî râvîsi olarak Ebû Hüreyre'yi zikretmiştir.

[4a] Hadis no: 12

أبو هريرة رضي الله عنه: وَمَا زَالَ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالتَّوَافِلِ حَتَّى أَجِبَّ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ: كُنْتُ سَمِعُهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرَجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا.

“Kulum Bana nafiile ibadetlerle kendisini sevene dek ibadet eder. Onu sevdim mi de onun kulağı olur, kulum onunla işitir, gözü olur onunla görür, eli olur onunla galip gelir, ayağı olur onunla yürür.”³⁹

Müellif, hadisin sahâbî râvîsi olarak Ebû Hüreyre'yi vermiştir. Kaynaklarda müellifin bu şekilde vermiş olduğu rivayetin metnin evvelinde ve sonunda daha farklı bilgiler de yer almaktadır.

[4b] Hadis no: 13

أبو هريرة رضي الله عنه: مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنِي بِالْحَرْبِ.

“Her kim benim veli kuluma düşman olursa, bana harp açmış olur”⁴⁰

Müellif hadisin sahâbî râvîsi olarak Ebû Hüreyre'yi vermiştir.

[4b] Hadis no: 14

أبو هريرة رضي الله عنه: يَا ابْنَ آدَمَ أَنْفِقْ مَا أَنْفَقْتُ عَلَيْكَ.

“Ey Âdemoğlu sana tasaddukta bulunduğum gibi sen de tasaddukta bulun!”⁴¹

Müellif, hadisin sahâbî râvîsi olarak Ebû Hüreyre'yi vermiştir.

[4b] Hadis no: 15

³⁹ Bk. Buharî, *Sahîh*, VIII, 105 (6502) حَدَّثَنِي مَنْ حَدَّثَنَا سَلِيمَانُ بْنُ بِلَالٍ، حَدَّثَنِي مَنْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ قَالَ: مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنَهُ بِالْحَرْبِ، وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا انْتَضَتْ عَلَيْهِ، وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالتَّوَافِلِ حَتَّى أَجِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ: كُنْتُ سَمِعُهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرَجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِي لِأَعْطِيَهُ، وَلَئِنْ اسْتَعَاذَنِي لِأُعِيدَهُ، وَمَا تَرَدَّدْتُ عَنْ شَيْءٍ أَنَا فَاعِلُهُ تَرَدَّدِي عَنْ نَفْسِ الْمُؤْمِنِ، يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَأَنَا أَكْرَهُ مَسَاءَتَهُ"

Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, XI, 192 (20301); Ebû Davud, *ez-Züh'd*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim b. Muhammed, Daru'l-Mişkât, I. bs., Halvân 1993/1414, I, 33 (5); Taberânî, *el-Mucemu'l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdilmeccid es-Silefî, Mektebetü'l-Ulûm, II. bs., Musul 1984, VIII, 206 (7833); Beyhakî, *Sünen*, III, 482 (6395); X, 370 (20980); III, 482 (6395); Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Haşidî, Matbaatu's-Saâde, I. bs., Cidde 1993/1413, II, 447 (1029); Taberânî, *el-Mucemu'l-evsât*, I, 192 (609); Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme, *Müsnedu's-Şihâb*, Müessetü'r-Risâle, II. bs., Beyrut 1986, II, 327 (1456).

⁴⁰ Bk. Buharî, *Sahîh*, VII, 62 (5352); Müslim, *Sahîh*, II, 690 (993); Ahmed, *Müsned*, XII, 247 (7298); Ebû Ya'la, *Müsned*, XI, 134 (6260).

⁴¹ Buharî'de rivayet şiklinde gelmektedir. Bu hata müstensih hatasından değil bizzat müellifin kendisinden kaynaklanmaktadır. Bk. Reşit Efendi, 510/a; Esat Efendi, 4/b.

Buharî, *Sahîh*, VII, 62 (5352); Aliyu'l-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtihu'l-gayb şerhu mişkâtu'l-mesâbîh*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 2002, IV, 1319 (1862). Hadis hakkında "müttefakun aleyh" demekle beraber bu hadis Müslim'de yer almamaktadır.

يا ابن آدم خلقتك لاجلي و خلقت الأشياء لإجلك أنت نفر مي.

“Ey Âdemoğlu seni kendim için, eşyayı da senin için yarattım. Sen ise benden kaçırıyorsun.”⁴²

Müellif hadisin ilk râvîsini vermemiştir.

[5a] **Hadis no: 16**

أبو هريرة: يا ابن آدم مريض فلم تُعديني، قال: يا رب كيف أعوذك؟ وأنت رب العالمين، قال: أما علمت أن عبيدي فلاناً مريض فلم تُعده، أما علمت أنك لو عدته لوجدتني عنده؟ يا ابن آدم استطعمتكم فلم تُطعمني، قال: يا رب وكيف أطمعكم؟ وأنت رب العالمين، قال: أما علمت أنه استطعمك عبيدي فلاناً، فلم تُطعمه؟ أما علمت أنك لو أطمعته لوجدت ذلك عندي، يا ابن آدم استسقيتكم، فلم تسقيني، قال: يا رب كيف أسقيك؟ وأنت رب العالمين، قال: استسقاك عبيدي فلاناً فلم تسقيه، أما إنك لو سقيته وجدت ذلك عندي.

Resûlullah (s.a.v.) Allah Teâlâ'dan naklen anlatıyor:

“Allah şöyle buyurdu: “Ey Âdemoğlu hasta oldum, ziyaretime gelmedin.” Âdemoğlu sordu; 'Ya Rabbi sen âlemlerin Rabbisin. Seni nasıl ziyaret edeyim?' Allah buyurdu; 'Bilmiyor musun? Falan kulum hasta oldu, ama sen onu ziyaret etmedin. Eğer onu ziyaret etseydin Beni yanında bulacaktın'. Allah devamla buyurdu: 'Ey Âdemoğlu, senden yemekle doyurulmamı istedim, ama sen Beni doyurmadın'. Âdemoğlu sordu: 'Yâ Rabbî seni yemekle nasıl doyurayım? Sen âlemlerin Rabbisin. Bunun üzerine Allah Teâlâ: 'Falan kulum senden yemek istedi, ama ona yedirmedi. Bilemedin mi? Ona yedirseydin Beni yanında bulacaktın' der. Allah devamla 'Ey Âdemoğlu, senden su istedim, ama vermedin'. Âdemoğlu sordu: 'Yâ Rabbî Sana nasıl su vereyim? Sen Âlemlerin Rabbisin'. Allah buyurdu: 'Falan kulum senden su istedi vermedin. Ona su verseydin Beni yanında bulacaktın. Bunu da mı anlayamadın?'⁴³

Müellif hadisin sahâbî râvîsini zikretmemiştir.

[5b] **Hadis no: 17**

قال الله تعالي يا عبادي كلكم ضال الا من هديته فاسهدوني اهديكم يا عبادي كلكم جابع الا من اطعمته فاستطعموني اطعمكم با عبادي كلكم عار الا من كسوته فاستكسوني اكسسكم.

Resûlullah'ın haber verdiğiğine göre Allah Teâlâ “Ey benim kullarım! Benim hidayete erdirdiklerim müstesna hepiniz sapıklık içerisinde. Benden hidayet dileyiniz ki sizi hidayete erdireyim. Ey benim kullarım! Benim doyurduklarım hariç hepiniz

⁴² Rivayete ulaşamadık.

⁴³ Müslim, *Sahih*, IV, 1990 (2569); İshak b. Râhuye, *Müsned*, thk. Abdulfafur b. Abdilhak el-Belûşî, Mektebetü'l-İmân, I. bs., Medine, 1991/1412, I, 115 (28); İbn Hibbân, *Sahih*, III, 224 (944); Beğâvî, *Şerhu's-Sünne*, V, 218 (1409); Buhârî, *el-Edebu'l-müfred bi't-Ta'likat*, thk. Semir b. Emin ez-Zührî, Mektebetu'l-Meârif, I. bs., Riyad 1998/1419, I, 266 (517).

açsınız. Yemek talep ediniz ki ben de sizi doyurayım. Ey benim kullarım! Benim giydirdiklerim hariç hepiniz çıplaksınız. Benden örtünmeyi talep ediniz sizleri giydireyim.” buyurmuştur.⁴⁴

Müellif daha önce de yaptığı gibi uzun bir hadisin bir kısmını rivayet etmektedir. Müellif hadisin hadisin sahâbî râvîsini zikretmemiştir.

[6a] Hadis no: 18

قال عَزَّ مِنْ قَائِلٍ: مَنْ عَزَّنِي طَلَبْتِي مَنْ طَلَبْتِي وَجَدْتِي وَ مَنْ أَحَبَّنِي فَتَلَّئْتُهُ وَ مَنْ قَتَلْتُهُ فَعَلِي دَيْتُهُ وَ مِنْ عَلِيٍّ دَيْتُهُ فَأَنَا دَيْتُهُ.

Resûlullah'ın haber verdiğiğine göre Allah Teâlâ “Kim beni tanırsa beni talep eder. Kim beni talep ederse beni bulur, kim beni bulursa beni sever, kim beni severse onu öldürürüm. Kimi öldürürsem onun diyeti bana aittir. Kimin diyeti de bana ait olursa, onun diyeti benimdir” buyurmuştur.

Müellifin sahâbî râvîsini vermediği bu rivayete kaynaklarda ulaşamadık.

[6a] Hadis no: 19

قال عَزَّ مِنْ قَائِلٍ: أَنَا عِنْدَ الْمُتَكَبِّرَةِ فُلُوحُهُمْ لِأَجْلِي.

Allah Teâlâ “Ben; benim için kalpleri mahzun olan kullarımla beraberim” buyurmuştur.⁴⁵

[6a] Hadis no: 20

قال عَزَّ مِنْ قَائِلٍ: مَنْ لَمْ يَرْضَ بِقَضَائِي وَيَصْبِرْ عَلَيَّ بَلَائِي وَ لَمْ يَشْكُرْ نِعْمَائِي فَيَلْتَلِبْ رَبًّا سِوَايَ.

Resûlullah'ın haber verdiğiğine göre Allah Teâlâ: “Her kim ki kazama rıza göstermez, belalarıma da sabretmezse artık varsın kendine benden başka bir Rab arasın” buyurmuştur.⁴⁶

[6a] Hadis no: 21

قال عَزَّ مِنْ قَائِلٍ: مَنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ، ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَمَنْ ذَكَرَنِي فِي مَالٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَالٍ خَيْرٌ مِنْهُ.

⁴⁴ Lafız farklılıklarıyla birlikte bk. Müslim, *Sahih*, IV, 1994 (25779); Tirmizî, *Sünen*, IV, 656 (2495); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409, VI, 72 (29557).

⁴⁵ Aliyu'l-Kârî, *Mirkât*, III, 1123 (1528); Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 230 (614). Burada şu bilgilere yer verilmektedir: Sehâvî *el-Mekâsîd*'ta Gazzalî'den rivayet eder. Aliyu'l-Kârî akabinde bu ifade bu makamda uygun düşmemiştir. Dedim ki: “و أَنَا مَنْدَرَسَةُ قُلُوبِهِمْ لِأَجْلِي” rivayetiyle birlikte bu iki hadis merfu olarak aslı yoktur.

⁴⁶ Bk. Taberânî, *el-Mucemu'l-kebir*, XII, 320 (807); Aliyu'l-Kârî, *Mirkât*, III, 1143 (1569); Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Edebu'd-dünya ve'd-dîn*, Mektebetu'l-Hayat, 1986, I, 288; Gazzalî, *Ihyâ*, Dâru'l-Marîfe, Beyrut ty., IV, 345 (lafız farklılıklarıyla birlikte); İbn Manzûr, *Muhtasar tarihi Dimeşk li İbn Asâkir*, thk. Heyet, Dâru'l-Fikr, I. bs., Dimeşk, 1984/1402, XVIII, 167; XXIII, 11; Irakî, *el-Muğni*, Lübnan, Dâru İbn Hazm, 2005, I, 1712. Irakî hadisi Taberânî'nin *el-Mucemu'l-kebir*'de İbn Hibbân'ın *ed-Duefâ*'da zikrettiğini söyledikten sonra isnadının “zayıf” olduğunu belirtir; Münâvî, *Feydu'l-kadir*, Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1356, IV, 470 (8484); Elbanî, “zayıf” olarak hükmetmiştir; Elbanî, *Silsiletu'l-ehâdis'd-daiife*, Daru'l-Mearif, I.bs, Riyad 1992, II, 3 (505); II, 169 (747), her iki yerde de hadisin “çok zayıf” olduğunu söyler.

Resûlullah'ın haber verdiğine göre Allah Teâlâ “Bir kimse tek başına beni anarsa, ben de onu Zâtımda anarım. Yine bir kimse Beni bir topluluk içinde anarsa, Ben de onu o topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde anarım.” buyurmuştur.⁴⁷

Müellifin sahâbî râvîsini vermediği bu rivayeti Ebû Hüreyre bazı lafız farklılığı ile rivayet etmektedir.

[6a] **Hadis no: 22**

قال عزَّ من قائل: وَجِبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِي الْمُتَحَابِّينَ فِيَّ وَالْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ.

Allah Teâlâ: “Muhabbetim benim için birbirlerini sevenlere, birbirleriyle oturanlara ve birbirlerini ziyaret edenlere vacip olmuştur.” buyurmuştur.⁴⁸

Müellifin sahâbî râvîsini belirtmediği bu rivayet kaynaklarda bazı lafız farklılıklarıyla yer almaktadır.

[6b] **Hadis no: 23**

لَوْلَا مَنْ شَهِدَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا لَسَلَّطْتُ جَهَنَّمَ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَ لَوْلَا مَنْ يُعْبُدُنِي لَمَا أَمَهَلْتُ مَنْ يُغْصِبُنِي طَرَفَتْ عَيْنِي.

Allah Teâlâ: “Şayet hiç bir kimse ihlâslı bir şekilde İlahı Allah demezse dünya ehline cehennemini musallat ederim. Hiç kimse bana ibadet etmezse bana asi olana göz açıp kapayıncaya kadar da olsa mühlet tanırım.”

Müellifin sahâbî râvîsini belirtmediği bu rivayete bu şekliyle ulaşamadık. Ancak *Hilyetu'l-evliyâ*'da⁴⁹ yer alan rivayette, Mûsâ (a.s.) üzerinden söylenmekte ve müellifin söz konusu metnin bazı kısımlarını naklettiği görülmektedir.

[6b] **Hadis no: 24**

قال عزَّ من قائل: ما وَسَعَنِي أَرْضِي وَ لَا سَمَائِي وَلَكِن وَسَعَنِي قَلْبُ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ.

Allah Teâlâ: “Ne yeryüzüm ne gökyüzüm beni kuşatamadı, ama mü'minin kalbi kuşattı.” buyurmuştur.⁵⁰

Müellifin râvîsini zikretmeden rivayet ettiği hadisi bulamadık. Ancak kaynaklarda bu mânaya yakın farklı rivayetler bulunmaktadır.⁵¹

[6b] **Hadis no: 25**

⁴⁷ Ahmed, *Müsned*, II, 354 (405).

⁴⁸ Bk. Şaşı, Ebû Saîd el-Heysen b. Kuleyb b. Sureyc b. Ma'kıl, *Müsned*, thk. Mahfuzurrahman, Mektebetü'l-Ulum, Medine, 1410, I. bs., III, 278 (13829); Lafız farklılığı ile birlikte bk. Şaşı, *Müsned*, III, 158 (1235); Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî el-Misrî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb Arnavud, Müessesetü'r-Risâle, I.bs., Beyrut 1415, X, 35 (3893).

⁴⁹ Bk. İsfehânî, *Hilye*, Daru'l-Kitabî'l-Arabi, Beyrut 1405, II, 343; VI, 32; VI, 37.

⁵⁰ Böyle bir rivayete rastlamadık.

⁵¹ Bk. İbnü'l-Mübârek, Ebû Abdîrrahman, *ez-Zühd ve'r-rekâik*, thk. Habîburrahmân el-Azamî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 2010, I, 540 (1543); Nisabürî, *Hilye*, Saadet Matbaası, Mısır 1974, I. bs., VI, 63.

قال عزَّ من قائلٍ: مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَمَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا وَ مَنْ أَتَانِي بِمِشْيِ أَتَيْتَهُ هَرَوَلَةً.

Allah Teâlâ: “Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zıra’ yaklaşıyorum. Kimb bir zıra’ yaklaşırsa ben de ona bir kulaç yaklaşıyorum. Kim bana yürüyerek gelirse ben de ona koşarım.”⁵² buyurmuştur.

Müellif hadisin sahâbî râvîsini belirtmemiştir.

[6b-7a] **Hadis no: 26**

قال عزَّ من قائلٍ: كُنْتُ كَثِيرًا مُخْتَبِئًا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرِفَ فَمَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِأَعْرِفَ وَ تَحَبَّبْتُ إِلَيْهِمْ بِالنِّعَمِ فَعَرَفُونِي.

Allah Teâlâ: “Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istemekten hoşlandım. Bilinmek için mahlûkatı yarattım. Ve nimetlerimle kendimi tanıttım beni bildiler.”⁵³

Müellif hadisin sahâbî râvîsini belirtmemiştir.

[7b] **Hadis no: 27**

قال عزَّ من قائلٍ: يَا ابْنَ آدَمَ أَخْرَجَ حُبَّ الدُّنْيَا مِنْ قَلْبِكَ فَلَيْتَ لَأَجْمَعُ بَيْنَ حُجِّي وَ حُبِّ الدُّنْيَا فِي قَلْبٍ وَاحِدٍ أَبَدًا.

Allah Teâlâ: “Ey Âdemoğlu! Dünya sevgisini kalbinden çıkar! Muhakkak ki ben dünya sevgisiyle beraber kendi sevgimi asla bir kalpte bir araya getirmem.”

Müellifin sahâbî râvîsini vermediği bu rivayete kaynaklarda rastlamadık.

[7b] **Hadis no: 28**

قال عزَّ من قائلٍ: يَا ابْنَ آدَمَ إِصْبِرْ وَ تَوَاضِعْ أَرْغَعُكَ وَ اشْكُرْني أَرْزُكَ وَ اسْتَعْفِرْ لي أَرْحَمَكَ وَ صِلْ رَحِمَكَ أَرْزِدْ فِي عُمْرِكَ وَ اطْلُبْ مِنِّي الْعَافِيَةَ بِطَوْلِ الصِّمْتِ.

Allah Teâlâ: “Ey Âdemoğlu! Sabret ve tevazu göster ki (makamını) yücelteyim, bana şükret –(malını) artırayım, istiğfar et ki seni bağışlayım, sılayı rahim yap ki ömrünü uzatayım. Benden sessizce afiyet iste.”⁵⁴

Müellifin sahâbî râvîsini vermediği bu rivayeti kaynaklarda bulamadık.

[7b] **Hadis no: 29**

⁵² Buharî, *Halku Efaili'l-İbâd*, thk. Abdurrahmân Umayra, thk., Dâru'l-Meârif Riyad ty., I, 94; Nisâbüürî, *Hilye*, VII, 268.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-gaybu'l-gayb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I.bs., Beyrut 2000, XXVIII, 194; Aclunî, *Keşfu'l-hafa*, I, 166 (67). Şunlara yer verir; Süflerin sözlerinde sıkça yer almaktadır. Bu rivayete itimat etmişler ve bunun üzerine usul bina etmişlerdir. Aliyu'l-Kârî, manasının sahîh olduğunu söylemiştir. İttifakla aslı yoktur. Ne sahîh ne de zayıf bir senedi yoktur. İbn Teymiye, *Mecmuu'l-fetevâ*'da XVIII, 22'de böyle söylemiştir. el-Elbanî, bu ifadeye ondan sonra gelenler de tabi olmuşlardır dedikten sonra Zerkeşî, *et-Tezkiretu fi'l-ehâdis'l-mevdûa*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, I. bs. 136; Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-hasene*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, yy. ty., 838 zikretmişlerdir. Sehâvî şunları söylemektedir: Bu ifadeye Zerkeşî ve şeyhimiz yani İbn Hacer, Suyûtî, *ed-Dürer*, s. 330'da tabi olmuşlardır. Kendisi *Zeylu'l-ehâdisi'l-mevdûa*, s. 203'de İbn Teymiye “mevzu” demiştir der. Kendisine İbn Arrâk “*Tenzihu'ş-şeria*” da, Fettenî *Tezkiretu'l-mevdûa*, s. 11'de Aliyu'l-Kârî *el-Mevdûatu'l-kübâra*, (273/353) tabi olmuşlardır.

⁵⁴ Reşid Efendî nüshasına göre.

kendisine yükselen (amellerine) şahitlik eder. Güneş ve ay senden gördüklerine şahitlik ederler. Ayrıca Allah şahit olarak yeter. O sana muttallidir. O senin kalbinden geçenleri ve nefsinin sana verdiği vesveseleri bilir.”

Müellif, hadisin sahâbî râvîsini zikretmemiştir. Kaynaklarda böyle bir rivayete ulaşamadık.

[8b] Hadis no: 32

قال عز من قائل: يا ابن آدم لا تلغوا المخلوقين فترجع اللعنة عليكم.

Allah Teâlâ: “Ey Âdemoğlu! Mahlûkâta la'net etme, zira o lânet (daha sonra) size döner.” buyurdu.

Müellifin ravisini vermediği bu rivayete kaynaklarda ulaşamadık.

[8b] Hadis no: 33

قال عز من قائل: يحج ع تراني بحمد نصلي.

Allah Teâlâ: “Aç kal, beni gör, yalnız kal (bana) ulaş.” buyurdu.

Kaynaklarda bu mânada bir rivayet bulamadık.

[9a] Hadis no: 34

قال عز من قائل: لا إله إلا الله حصني، ومن دخل بي حصني أمن من عذابي.

“لا إله إلا الله” benim kalemdir. Her kim benim kaleme girirse benim azabımdan emin olur.⁵⁷

Müellifin sahâbî râvîsini vermediği bu rivayet aşağıda verilen hadisin bir kısmıdır. Bu, Ali b. Ebî Tâlib tarafından rivayet edilmektedir.⁵⁸

⁵⁷ Râzî, *Mefâtih*, XXVI, 420; Kudâî, *Müsned*, II, 323 (1451); Münâvî, *Feydu'l-kadir*, III, 378 (3694), Elbanî “zayıf” olarak hüküm bildirmiştir; Irakî, Ebu'l-Fadl Zeynuddin Abdurrahim b. el-Hüseyn, *el-Muğni an hamli'l-esfâr fi'l-esfir fi tahrir mâ fi'l-ihyâ mine'l-ahbâr*, Dâru İbn Hazm, I. bs. Lübnan 2005, I, 197., Aliyu'l-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtih*, II, 773 (975); Suyûtî, *el-Fethu'l-kebir fi dammi'z-ziyâde ile'c-cezmi's-sağir*, thk. Yusuf en-Nebhanî, Dâru'l-Fikr, I. bs., Beyrut, 2003/1423, II, 65; Hindî, Alauddin Ali b. Hisâm, *Kenzu'l-ummâl*, thk. Saffet Saka-Bekri Hayatî, Müessesetü'r-Risâle, V. bs., 1981-1401, I, 52 (158); Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Câmiu'l-ehadis*, tahrir. Hasan Abbas Zeki, Mısır t.y., b.y.y., XII, 105 (11540), XV, 65 (14988), XXIV, 206 (26985).

⁵⁸ İbn Arrâk, Nureddin Ali b. Muhammed, *Tenzihu's-şerîati'l-merfûati ani'l-ahbari's-şenia el-Mevdûa*, thk. Abdulvehhâb Abdullatif-Abdullah Muhammed es-Siddik el-Gumarî, thk. Abdulvehhâb Abdullatif-Abdullah Muhammed Siddik Gumarî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, I. bs., Beyrut 1399, I, 147 (39); Suyûtî, *el-Leâli'l-masnûa fi'l-ehâdis'l-mevdûa*, thk. Ebû Abdurrahman, Salâh b. Muhammed b. Uveyda, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1996/1417, I. bs., I, 178; Deylemî, Şiruveyh b. Şehredar b. Şiruveyh b. Fenahüsrev, *el-Firdevs bi mesuri'l-hitâb*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1986/1406, I. bs., V, 251 (8101); Elbanî, *Daifu el-Camii's-sağir ve ziyadetihî*, kontrol. Zuheyr eş-Şaviş, Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1988, I, 399 (2700), “zayıf” olarak hükmetmiştir. İsfehânî, *Hilye*, III, 192. Hadis bu isnad ile meşhurdur. Bu isnad tahir kimselerinin babaları temiz olan kimselerden yaptıkları bir isnattır (ehl-i beyt tarihi). Selefiim bazı muhaddisler şayet bu isnad bir delilin üzerine okunca iyileşir, demişlerdir.;) نُنَّا عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرَّضَا، حَدَّثَنِي أَبِي مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنِي أَبِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنِي أَبِي مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنِي أَبِي عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، حَدَّثَنِي أَبِي الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنِي أَبِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ، حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: " قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: " إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا "

[9a] Hadis no: 35

قال عزّ من قائل: مَنْ قَنَعَ اسْتَعْنَى وَ مَنْ تَرَكَ الْحَسَدَ اسْتَرَاحَ وَ مَنْ تَرَكَ الْحَرَامَ بَخْلِصُ لَهُ دِينُهُ وَ مَنْ تَرَكَ الْعَيْبَةَ طَهَّرَتْ حُجَّتَهُ وَ تَوَفَّرَتْ حَسَنَاتِهِ وَ مَنْ اعْتَزَلَ عَنِ النَّاسِ سَلِمَ مِنْهُمْ وَ مَنْ قَالَ كَلَامَهُ كَمُلَ عَقْلُهُ وَ مَنْ رَضِيَ بِالْقَلِيلِ مِنَ الرِّزْقِ وَ قَدْ وَثِقَ بِمَا عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى.

“Kim kanaat ederse zengin olur, kim kıskançlığı terk ederse rahat eder, kim harâmı terk ederse dinini korur, kim gıybeti terk ederse ona olan muhabbetim zâhir olur ve güzel işleri çoğalır, kim halktan uzaklaşırsa onlardan güvende olur. Kim az konuşursa akli kemale ermiştir, kim rızık konusunda aza razı olursa Allah Teâlâ'nın (azabından) güvende olur.”

Müellifin sahâbî râvîsini belirtmediği bu rivayeti kaynaklarda bulamadık.

[10b] Hadis no: 36

قال عزّ من قائل: الْإِخْلَاصُ سِرٌّ مِنْ أَسْرَارِي اسْتَوْذَعْتُهُ قَلْبَ مَنْ أَحَبَّبْتُهُ.

“İhlas, benim sırlarımdan bir sırdır. Bu sırrı ben sevdiğim (kulumun) kalbine koydum.”⁵⁹

Sahâbî râvî zikredilmeyen bu rivayet, ilgili dipnotta yer verdiğimiz üzere, uzun bir rivayetin parçasıdır.

[10b] Hadis no: 37

أُولِيَانِي تَحْتِ قِبَائِي لَا يَغْرِهُمُ غَيْرِي.

إِلَّا أَنَا فَأَعْتَبُدُونِي، مَنْ جَاءَنِي مِنْكُمْ بِشَهَادَةٍ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بِالْإِخْلَاصِ دَخَلَ فِي حِصِّي ، وَمَنْ دَخَلَ فِي حِصِّي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي. " هَذَا حَدِيثٌ ثَابِتٌ مَشْهُورٌ بِحَدِّ الْإِسْنَادِ مِنْ رِوَايَةِ الطَّاهِرِينَ عَنْ آبَائِهِمُ الطَّيِّبِينَ، وَكَانَ بَعْضُ سَلَفِنَا مِنَ الْمُحَدِّثِينَ إِذَا رَوَى هَذَا الْإِسْنَادَ، قَالَ: لَوْ فُرِيَ هَذَا الْقَوْلُ الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ فِي كِتَابَةِ الْحَسَنَةِ لَمِنَ هَمْ بِمَا وَإِنْ لَمْ يَعْمَلْهَا فَهَذَا مَا وَفَّقْتُ عَلَيْهِ مِنَ الْأُجُوبَةِ وَقَدْ بَلَّغَنِي أَنَّ بَعْضَ الْعُلَمَاءِ بَلَّغَهَا إِلَى أَكْثَرِ مِنْ هَذَا وَهُوَ الطَّالِقَانِي فِي خَطَائِرِ الْقُدْسِيِّ لَهُ وَلَمْ أَقِفْ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ بِالصِّيَامِ هُنَا صِيَامٌ مِنْ سَلَمِ صِيَامِهِ مِنَ الْمَعَاصِي قَوْلًا وَفِعْلًا وَنَقَلَ بِنَ الْعَرَبِيِّ عَنْ بَعْضِ الرُّهَادِ أَنَّهُ مَخْصُوصٌ بِصِيَامِ خَوَاصِ الْخَوَاصِ فَقَالَ إِنَّ الصَّوْمَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَنْوَاعٍ صِيَامُ الْعَوَامِ وَهُوَ الصَّوْمُ عَنِ الْأَكْلِ وَالشُّرْبِ وَالْجِمَاعِ وَصِيَامُ خَوَاصِ الْعَوَامِ وَهُوَ هَذَا مَعَ اجْتِنَابِ الْمُحَرَّمَاتِ مِنْ قَوْلِ أَوْ فِعْلٍ وَصِيَامُ الْخَوَاصِ وَهُوَ الصَّوْمُ عَنْ غَيْرِ دَجْرِ اللَّهِ وَعِبَادَتِهِ وَصِيَامُ خَوَاصِ الْخَوَاصِ وَهُوَ الصَّوْمُ عَنْ غَيْرِ اللَّهِ فَلَا فِطْرَ لَهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهَذَا مَقَامٌ عَالٍ لَكِنْ فِي حَضَرِ الْمُرَادِ مِنَ الْحَدِيثِ فِي هَذَا النَّوْعِ نَظَرٌ لَا يَحْتَمِي

⁵⁹ Bk. İbnul-Arabî *Müselelat*'ında yer vermiştir. Metin şöyledir: *وَأَسْتَنَدَ قَائِلُهُ إِلَى حَدِيثِ وَاهِ جَدَا أوردُهُ بِنَ الْعَرَبِيِّ فِي الْمُسْتَسَلَّاتِ وَلَقَطَهُ قَالَ اللَّهُ الْإِخْلَاصُ سِرٌّ مِنْ أَسْرَارِي اسْتَوْذَعْتُهُ قَلْبَ مَنْ أَحَبَّبْتُ مِنْ جِزْيَةِ الْإِسْلَامِ مِنْ رِوَايَةِ الطَّاهِرِينَ عَنْ آبَائِهِمُ الطَّيِّبِينَ، وَكَانَ بَعْضُ سَلَفِنَا مِنَ الْمُحَدِّثِينَ إِذَا رَوَى هَذَا الْإِسْنَادَ، قَالَ: لَوْ فُرِيَ هَذَا الْقَوْلُ الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ فِي كِتَابَةِ الْحَسَنَةِ لَمِنَ هَمْ بِمَا وَإِنْ لَمْ يَعْمَلْهَا فَهَذَا مَا وَفَّقْتُ عَلَيْهِ مِنَ الْأُجُوبَةِ وَقَدْ بَلَّغَنِي أَنَّ بَعْضَ الْعُلَمَاءِ بَلَّغَهَا إِلَى أَكْثَرِ مِنْ هَذَا وَهُوَ الطَّالِقَانِي فِي خَطَائِرِ الْقُدْسِيِّ لَهُ وَلَمْ أَقِفْ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ بِالصِّيَامِ هُنَا صِيَامٌ مِنْ سَلَمِ صِيَامِهِ مِنَ الْمَعَاصِي قَوْلًا وَفِعْلًا وَنَقَلَ بِنَ الْعَرَبِيِّ عَنْ بَعْضِ الرُّهَادِ أَنَّهُ مَخْصُوصٌ بِصِيَامِ خَوَاصِ الْخَوَاصِ فَقَالَ إِنَّ الصَّوْمَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَنْوَاعٍ صِيَامُ الْعَوَامِ وَهُوَ الصَّوْمُ عَنِ الْأَكْلِ وَالشُّرْبِ وَالْجِمَاعِ وَصِيَامُ خَوَاصِ الْعَوَامِ وَهُوَ هَذَا مَعَ اجْتِنَابِ الْمُحَرَّمَاتِ مِنْ قَوْلِ أَوْ فِعْلٍ وَصِيَامُ الْخَوَاصِ وَهُوَ الصَّوْمُ عَنْ غَيْرِ دَجْرِ اللَّهِ وَعِبَادَتِهِ وَصِيَامُ خَوَاصِ الْخَوَاصِ وَهُوَ الصَّوْمُ عَنْ غَيْرِ اللَّهِ فَلَا فِطْرَ لَهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهَذَا مَقَامٌ عَالٍ لَكِنْ فِي حَضَرِ الْمُرَادِ مِنَ الْحَدِيثِ فِي هَذَا النَّوْعِ نَظَرٌ لَا يَحْتَمِي*

İbn Hacer hadisin çok zayıf olduğuna işaret etmektedir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu sahihi'l-buhari*, tashih. Muhibiddin el-Hatib, numaralama: Fuad Abdülkâfi; talik. Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, *Dâru'l-Fikr*, Beyrut 1379, IV, 108. Ayrıca bk. Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-kârî şerhu sahihi'l-buhari*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, yy. ty., X, 261; Aliyî'l-Kârî, *Mirkât*, I, 62; Zerkânî, Muhammed b. Abdilbakî, *Şerhu'z-zurkânî alel-Muvatta*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, I. bs., Kahire 2003/1424, II, 297; Elbânî, Ebû Abdîrrahman Muhammed Nasıruddin, *es-Silsiletu'd-dâife ve mevdûa ve eseruha es-seyyie fi'l-ümme*, II, 92 (603).

“Velî kullarım benim korumam (elbisemin) altındadır, benden başkası onları bilemez.”⁶⁰

Müellif, bu hadisin sahâbî râvîsini kaydetmemiştir.

[10b] **Hadis no: 38**

مِنْ قَائِلٍ: يَا مُوسَىٰ اطْلُبْ عَلْفَ مَرْكَبِكَ مِنِّي.

“Ey Mûsâ! Merkebinin otunu bile benden iste!”

Râvisi zikredilmeyen bu rivayete ulaşamadık.

[10 b] **Hadis no: 39**

قَالَ عَزَّ مِنْ قَائِلٍ: يَا مُوسَىٰ دَعْ نَفْسَكَ وَ تَعَالَ.

“Ey Mûsâ! Nefsini bırak ve gel!”

Râvisi zikredilmeyen bu rivayete ulaşamadık.

[10b] **Hadis no: 40**

قال عزَّ مِنْ قَائِلٍ: يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ فِي طَعَامِكَ.

“Ey Mûsâ! Yemeğini/aşını yap!”

Râvisi zikredilmeyen bu rivayete ulaşamadık.

Şimdi eserde yer alan hadislerin dağılımına geçebiliriz.

⁶⁰ Aliyu'l-Kârî, *Mişkâtu'l-Mesâbih*, VIII, 3339 (5328); Rivayet ayrıca Münâvî, Abdurraûf, *et-Tevkîf ala muhimmati't-teârîf*, Dâru'l-Fikr, I. bs., Kahire 1990/1410, I, 315'de yer almaktadır. Burada yer alan dipnotta Aliyyu'l-Kârî'nin *Şerhu's-Şemâil*'de zikrettiğini fakat hadisi Peygamber(s.a)'e ref etmediği şeklinde bir bilgi yer almaktadır.

Hadis No	Âyet	Kudsî Hadis	Nebevî Hadis	Beyt	Selef Sözü
1	---	---	2	---	---
2	---	---	---	1	---
3	---	1	---	---	---
4	---	1	---	---	---
5	---	---	---	---	---
6	---	1	---	---	---
7	---	1	---	---	1
8	---	---	---	---	1
9	2	2	---	1	---
10	---	---	---	---	---
11	---	---	---	---	---
12	---	---	---	---	---
13	---	---	---	---	---
14	---	---	---	---	---
15	3	3	2	1	---
16	1	2	1	1	---
17	---	---	---	---	---
18	---	---	---	---	---
19	---	---	---	---	---
20	---	---	---	---	---
21	---	---	---	---	---
22	---	---	---	---	---
23	---	---	3	---	---
24	---	---	---	---	---
25	---	---	---	---	---
26	1	---	3	1	---
27	1	---	2	1	---
28	---	---	---	---	---
29	---	---	1	---	---
30	1	---	---	---	---
31	---	---	---	---	---
32	1	---	---	---	1
33	---	---	---	---	---
34	1	---	1	---	---
35	2	2	5	1	---
36	---	---	---	---	---
37	---	---	---	---	---
38	---	---	---	---	---
39	---	---	---	---	---
40	---	2	1	---	---
Toplam	13	15	21	7	3

Yukarıda verdiğimiz tablonun değerlendirmesini yapacak olursak, görüldüğü gibi, müellif hadislerin şerhi esnasında gerek âyet gerekse hadis-i kudsî ve hadis-i şeriflerden faydalanmıştır. Ancak burada dikkat çeken bir husus, kırk hadislerde olduğu gibi burada da zayıf hatta uydurma rivayetlere yer verdiğidir.

Sihhati itibariyle Aksarayî'nin eserinde yer verdiği 40 hadisten 17 adedi sahih, 3 adedi mevzu/uydurma, 5 adedi zayıftır. Şerh esnasında istişhad olarak 8'i kudsi hadis olmak üzere 28 hadis kullanmıştır. Bu kudsi hadislerden 4 tanesinin kaynağını tespit edemedik. Diğer 4 rivayet ise mevzudur. 16 rivayeti kaynaklarda bulamadık. İstişhad için kullanılan rivayetlerden 1 tanesi sahih, 4 tanesi zayıf, 6 tanesi mevzu, 1 tanesi de selef sözü olup hadis değildir.

5. ŞERHU ERBAÎNE HADİSEN KUTSİYYEN ADLI ESERİN USLÛB VE METOT BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Müellifimiz hadisleri şerh ederken “işârî metodu” esas almış ve buna göre hadisleri yorumlamıştır. Bu metodun adını aldığı işaret kelimesi, sözlükte bir şeye kafa, kaş, göz ile özellikle de parmak veya elle işarette bulunmak, göstermek demektir.⁶¹ Bu tanımdan anlaşılan söz olmaksızın yapılan hareket îmada ya da telmihte bulunmak demektir. “İşârî yorum” ise hadisleri işaret ve ima/üstü kapalı⁶² yoluyla şerh etmektir. Bu yorumda genellikle *nas* daha çok sözlük anlamının dışında yorumlanır.

Sûfiler de diğer âlimler gibi hadisleri, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ikinci kaynak olarak ele almışlardır. Onlar her ne kadar daha çok ahlak, zühd ve irfan ile alâkalı hadislere ağırlık vermiş olsalar da yaptığımız bu çalışmada görüleceği gibi İslam'ın temel esaslarına yer veren hadislerle birlikte adâb ve diğer konulara da yer vermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm sembolik yollarla tefsir edildiği gibi, hadislerin de işârî şerhleri yapılmıştır. Daha çok “nefsin terbiye edilmesi”ne ağırlık veren bu tefsirler, zühd hareketi dediğimiz ilk asırlardan itibaren İslâm dünyasında revaç bulmuştur. Müellifimizin de hadisteki şerh metodu bu şekildedir. Örneklemelerinde de görüleceği üzere tamamen insanı terbiye etme üzerinedir. Genel olarak sûfilerin kırk hadis türü çalışmalarında hadisleri seçerken, daha çok fikhî ihtilaftan uzak olanları tercih ettikleri görülmektedir.

İşârî yorumların özelliklerini birkaç başlık altında toplayabiliriz. Bunlar:

- 1- Kelimenin sözlük anlamından uzaklaşmak ve kavram farklılıkları,
- 2- Mevzu ve zayıf rivayetleri kullanmaları,
- 3- Şerh esnasında farklı konulara meyletmedir.

Şimdi bunlara dair örnekleri zikredebiliriz.

5.1. Kelimenin Sözlük Anlamından Uzaklaşması ve Kavram Farklılıkları

Tasavvuf ehlinin kavramları kendi aralarında farklılık arz edebilmektedir. *Müteşâbih* kelimelerin kullanılmasının yanı sıra sembolik dilin kullanılması, onların yorumlamalarını zorlaştıran unsurlardır. Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1351)

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Daru Sadır, I. bs., Beyrut ty., IV, 434.

⁶² İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, V, 536.

bu duruma şöyle dikkat çekmiştir: “Sûfîlerin sözlerinde istiareler vardır. Onlar bazen hassı/özel kastederler, ancak âmm/genel ifade kullanırlar. Söyledikleri sözün işareti ile hakiki/gerçek mânasının haricinde kendilerinden başka hiçbir cemaatin lisanında olmayan bir anlam kastedebilirler. Bundan dolayıdır ki “Bizler işaret ashabıyız, ifade ashabı değil. İşaret bizim, ifade bizim dışımızdakilerindir” derler. Onlar, bazen *mülhit*lerin kullandıkları ifadeleri kullanırlar ve bununla da dar mânayı kastetmezler. Bu da iki kısım için çatışma unsuru olmuştur. Bir kısım tasavvuf ehli hakkında onların ifadelerinin zâhirine hamlederek bid'atçı ve sapık olduklarını ileri sürerken diğer grup da tasavvuf ehlinin maksatlarına bakar ve kullandıkları bu ifadeleri ve işaretleri sahih kabul ederler. Hakka aykırı olanları da kim olursa olsun reddeder.”⁶³

Buna dair bazı misâller şunlardır:

Müellif, *عَوْضُهُ مِنْهُمَا الْجَنَّةُ* : “Kulumu iki sevdiği şeyle imtihan ettiğimde sabrederse o ikisi karşılığında cenneti veririm.”⁶⁴ rivayetinde yer alan “*اِبْتَلَيْتُ*” fiili -ب- harf-i cerri ile kullanıldığında “imtihan etmek”, “sınamak” anlamına gelmektedir. Bu fiilden türemiş olan *الْبَلَاءُ* kelimesi ise sözlükte imtihan, müsibet, hüzn ve keder gibi anlamlara gelirken müellif onu “hicap” anlamında yorumlamakta ve “sanki Allah Teâlâ şöyle demek istemiştir: “Şayet ben isimlerimin nurlarıyla ve kulum arasına bir hicap koyarsam Sabûr ismi mazhar olur...” diyerek, kelimenin aslı manasından uzaklaştırmaktadır.

Allah *إِذَا تَلَّقَانِي عَبْدِي بِشَيْءٍ، تَلَّقَيْتُهُ بِذِرَاعٍ، وَإِذَا تَلَّقَانِي بِذِرَاعٍ، تَلَّقَيْتُهُ بِبِنَاعٍ، وَإِذَا تَلَّقَانِي بِبِنَاعٍ، جَفْتُهُ أَتَيْتُهُ بِأَسْرَعٍ* şöyle buyurdu; “Bir kimse Bana bir karış yaklaşırsa Ben ona bir arşın yaklaşırım. Bir kimse Bana bir arşın yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşırım. Bir kimse Bana yürüyerek gelirse Ben ona koşarak giderim.” hadisinde yer alan “تلقى” kelimesinden maksat Allah’a yakın olmak için kulun ârif bir kimseye hizmet etmeyi seçerek dünyayı terk etmesidir diyerek kelimenin sözlük anlamından uzaklaşmaktadır. Halbuki “لقى” fiilinden türeyen “تلقى” fiili “karşılmak, kabul etmek, ders almak” gibi mânalara gelmektedir.

إِذَا هَمَّ عَبْدِي بِسَيِّئَةٍ فَلَا تَكْتُبُوهَا عَلَيْهِ، فَإِنْ عَمَلَهَا فَكْتُبُوهَا سَيِّئَةً، وَإِذَا هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلَهَا فَكْتُبُوهَا حَسَنَةً، فَإِنْ عَمَلَهَا فَكْتُبُوهَا عَشْرًا

Allah Azze ve Celle şöyle buyurdu: “Şayet kulum bir günah işlemeye niyet etse ama yapmasa ona günah yazmam, şayet o günahı işlerse o günahın karşılığını yazarım. Güzel bir iş yapmaya niyetlense ve onu yapmasa da ona sevap yazarım. Şayet

⁶³ İbn Kayyim, *Medâricü's-sâlikîn*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, II.bs., Beyrut 1973, III, 330,331.

⁶⁴ el-Aksarayî, *Şerhu erbain*, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 2/a.

o güzel işi yaparsa ona on misli sevap yazarım”. Bu hadiste yer alan بِسَيِّئَةٍ /es-Seyyie’den maksadı ise el-Aksarayî: “Evliyânın ve avamının ibadet ve tâatların nurlarına bakılması veya evliyânın havâssına bakılarak Allah’ın isimlerinin ve fillerinin veya çok özel kullarına bakılarak sıfatlarının nurlarının fark edilmesidir” diyerek, kelimenin sözlük anlamından uzaklaşmış görünmektedir. Başka bir örnek ise:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، فِيمَا قُرِئَ عَلَيْهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَعْمَرٍ، عَنْ أَبِي الْحُبَابِ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ بِجَلَالِي، الْيَوْمَ أَظْلُهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي.

Allah (c.c.) kıyamet gününde “Celâlim için birbirlerini sevenler nerede?”⁶⁵ diye soracak ve onları hiç bir gölgenin olmadığı bu günde kendi gölgeyle gölgelendireceğim” buyuracağına dair hadistir.

el-Aksarayî, hadiste yer alan sevmek manasına gelen المحبة/muhabbet'ten kasıt “Başkasına muhabbeti nefyeden Allah’ın zatına olan muhabbettir” der. Sanki Allah Teâlâ şöyle demektedir: “Celâlim ve azametim vasıtasıyla benim için zatımın sevgisinin denizinde derinleşenler nerede?” diyerek mahlûkatın birbirine olan sevgisini red etmiş olmaktadır.

el-Aksarayî, “ لا موجود الا هو ” denildiği gibi bugün onlara ben benim varlığımdan başka varlık olmayan varlığımın/vücûd nuruyla tecelli ettim. Vücûd-i hakikî zâhir olmadıkça kemâl-i istirahat olmaz bilesin” şeklinde yorumlayarak aşkın bir anlam katmıştır.

Konuyla alâkalı bir başka misâl de şudur: Meselâ 28 numaralı⁶⁶ يا ابن آدمِ اِصْبِرْ وَاشْكُرْ /Ey Âdemoğlu! Sabret ve tevazu göster (makamını) yüceltelim, bana şükret (malını) artırayım, istiğfar et ki seni bağışlayım, sıla-ı rahim yap ki ömrünü uzatayım. Benden sessizce afiyet iste” mealindeki hadistir. Hadisin yorumunda şu bilgilere yer vermiştir:

el-Aksarayî, “Bilesin ki Hakk Sübhânehû Teâlâ şöyle buyurur: “Kulum şayet bu dünyada benim ahlâkımla ahlâklanırsa, miskinlik ve fakirliği seçerse varlığımın nuruyla ona العقبى في العقبى/ukbâda tecellî ederim....” rivayetini; sabır ve tevâzuyu miskinlik ve fakirlik şeklinde yorumlayarak kelimenin aslî mânasından uzaklaşmasının yanı sıra fakirliği ve miskinliği övmesi ve onun sûfliliğin aslı olduğu intibahı vermesi ayrıca sıla-ı rahim konusuna temas etmemesi de oldukça dikkat çekicidir.⁶⁷

⁶⁵ el-Aksarayî, Şerhu erbaîn, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 4/a.

⁶⁶ el-Aksarayî, Şerhu erbaîn, Esat Efendi Bölümü nu: 314,7/b.

⁶⁷ el-Aksarayî, Şerhu erbaîn, Esat Efendi Bölümü nu: 314, Hadis nu. 3.

5.2. Mevzu ve Zayıf Rivayetleri Kullanması

Muhaddislerin⁶⁸ fedâil-i a'mâl, zühd, âdâb ve ahlâk konularında zayıf hadislerle amel edilebileceği hususunda mütesâhil davranmaları, tasavvuf çevrelerinin zayıf hadislerle amel etme ve o tür rivayetleri şerh etme konusunda gevşek davranmalarına sebebiyet vermiştir. Zayıf hadislerle amel konusu ihtilafli bir konu olmakla beraber bazı tasavvuf ehli sadece zayıf hadisleri değil, uydurma rivayetleri bile eserlerinde rahatlıkla kullanmışlar ve yorumlamışlardır. Müellifimiz el-Aksarayî de sûfî meşrep olmasından selefının yolundan giderek zayıf ve uydurma haberlere eserinde yer vermekle kalmamış, ayrıca bunları yorumlamıştır. Eserdeki buna dair bazı rivayetler şunlardır:

Tasavvuf muhitinde sıkça kullanılan rivayetlerden biri olan “Nefsini (kendini) bilen Rabbini bilir”⁶⁹ hadisidir. Müellifin bu rivayeti Ebû Tâlib el-Mekkî'den(386/996) aldığı anlaşılmaktadır; zira Mekkî bu rivayeti kudî hadis olarak rivayet etmekte ve insanların da Allah (c.c.) gibi, kişinin kusurlarını itiraf etmesini ve tevazu göstermesini beklediğini söylemektedir.⁷⁰

Yine müellifimizin bir yerde ismini zikrederek⁷¹ atıfta bulunduğu Ebû Tâlib el-Mekkî de bu rivayeti eserinde kullanarak “İnsan, mahlûkata karşı muamelesinde nefsinin sıfatlarını bilirse yaratıcısının sıfatlarını da öylece bilir” şeklinde yorumlamıştır.⁷² el-Aksarayî başka bir hadiste nefsin mertebelerini anlatırken⁷³ buna temas etmektedir.

Mutasavvıflardan es-Sülemî (ö. 412/1021) bu rivayeti “Yani kul kendini bilirken Rabbini bilemez. Ne vakit kendini unutursa/fenâ bulursa o zaman Rabbini bilir” şeklinde yorumlar. Ayrıca o, önemli bir noktaya temas ederek bu sözün hadis değil seleften bazılarının sözü olduğunun altını çizer.⁷⁴

Bu ve benzeri rivayetlerin tasavvuf muhitlerinde özellikle de *vahdet-i vücûd*⁷⁵ düşüncesinde olanlarca kullanılması, onların Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den (ö. 638/1240) etkilenmelerinden dolayıdır. Özellikle onun *Fütuhâtü'l-Mekkiye* ve *Fusûsu'l-hikem* isimli eserleri bu hususta önemli olup kendisinden sonra gelenleri

⁶⁸ Zayıf hadislerle amel edilip edilmemesi konusundaki görüşler için bk: Leknevi, *el-Ecvibetu'l-fadıla li'l-esileti'l-aşrati'l-kâmile*, s. 228-238.

⁶⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 15; X, 205, 208; Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 26, 301; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, I, 224; IV, 399; V, 49; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, thk. Ahmed el-Kallâş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1996, VI. bs., II, 1529; Elbânî, *Silsilet'l-ehadis'd-daîfe*, I, 165,166.

⁷⁰ Bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb fi muameleti'l-mahbûb ve vasfî tarîki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd*, thk. Asım İbrahim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. bs., Beyrut 2005, II, 96.

⁷¹ Bk. el-Aksarayî, *Şerhu erbaîn*, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 3/b, (8).

⁷² Bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, II, 83.

⁷³ Bk. el-Aksarayî, *Şerhu erbaîn*, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 9/a-10/a, (35).

⁷⁴ Sülemî, *Mes'eletü Derecâtî's-sâdikîn*, thk. Süleyman Ateş, (Tis'atu Kutub Li Ebî Abdırrahman es-Sülemî içinde), Ankara 1981, s. 147.

⁷⁵ İbn Arabî, *el-Fütuhâtü'l-mekkiyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, I, 733; II, 41, 154 vd.

oldukça etkilemiştir. Bu hususa muhaddis Nevevî de (ö. 676/1277) dikkat çekmektedir.⁷⁶

Sadedinde olduğumuz rivayet hakkında ilk defa derli toplu bilgi veren âlim İbn Teymiyye'dir (ö. 728/1328). O konuyla alâkalı olarak şunları söyler: "Bazı kimseler bu rivayeti Resûl-i Ekrem'den rivayet etmekte iseler de onun sözü değildir. Zira bu rivayet, hadis kaynaklarında yer almadığı gibi hadisin isnadı da bilinmemektedir. Sözün mânası ister sahih olsun isterse fâsid olsun kendisiyle ihticac edilemez.⁷⁷ İbn Teymiyye'nin talebesi olan İbn Kayyim (ö. 751/1351) de rivayetin Hz. Peygamber'e ait olmadığını ve farklı lafızlarla isrâiliyattan geçtiğini belirtir.⁷⁸ Aclûnî (ö. 1162/1749), Nevevî'nin hadis hakkında "Allah Resûlü'nün sözü olmadığı" değerlendirmesinde bulunduğunu; İbn Teymiyye'nin bu rivayete "mevzu" dediğini, İbnu's-Sem'anî'nin (ö. 489/1014) "bu rivayetin merfu olarak bilinmediği", Yahya b. Muâz er-Râzî'nin (ö. 258/871) sözü olduğu" şeklindeki ifadeleri nakleder.⁷⁹ Elbânî de (ö. 1999) "bu haberin aslı yoktur"⁸⁰ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Görüldüğü üzere hakkında; "mevzû", "aslı yoktur" veya "isrâiliyattandır" gibi değerlendirmeler yapılan bu haberin tasavvuf muhitinde yer bulması, Rabbin kul tarafından bilinmesine işaret etmesinden kaynaklanmaktadır. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *kudsî hadis* olarak naklettiği bu rivayeti el-Aksarayî de kudsî hadisler arasında zikretmiştir. Sülemî'nin "Bu, seleften bazı kimselerin sözüdür" şeklindeki ifade kendinden sonra gelen haleflerince de pek revaç bulmamış olmalı ki onu kudsî hadis olarak değerlendirmişlerdir.

Tasavvuf muhitlerinde kullanılan ve üzerine usûl bina edilen diğer bir rivayette "كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ" "Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim. Bu sebeple insanı yarattım ve onunla tanıdım" hadisidir. Müellifimiz de selefi gibi bu rivayeti kudsî hadis olarak eserine derc etmiş bulunmaktadır. İlk dönem tasavvuf eserlerinde yer almayan bu rivayetin İbnü'l-Arabî ve halefleri tarafından sıkça kullanıldığı görülmektedir.⁸¹ İbnü'l-Arabî'nin bu rivayete eserinde yer vererek onu meşhur hâle getirdiği söylenebilir. Bu rivayet halk arasında hadis olarak meşhur olan rivayetleri eserlerinde toplayan geç dönem eserlerde ve tasavvuf kaynaklarında görülmektedir. Bu rivayet hakkında en kapsamlı açıklamayı İbn Teymiyye yaparak "Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözü değildir; ayrıca onun sahih ya da zayıf bir senedi bilinmez"⁸² de-

⁷⁶ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 1529.

⁷⁷ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ*, der. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-Asimî ve oğlu, Mecmau'l-Melik Fehd litubati'l-Mushaf eş-Şerîf, Medine-i Münevvere 1995, IX, 295-297; XVI, 349.

⁷⁸ İbn Kayyim, *Medâricü's-sâlikîn*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, II.bs., Beyrut 1973, I, 427.

⁷⁹ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 1529.

⁸⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 1529; Ayrıca bk. Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis-Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Haberler*, Konya 2002, 326-332.

⁸¹ Bk. İbn Arabî, *Fütuhât*, III, 198; IV, 419 vd.

⁸² Bk. İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ*, XVIII, 122, 376.

miştir. Aclûnî, Zerkeşî (ö. 794/1392) ve İbn Hacer (ö. 852/1448) de bu görüşe katılmışlardır.⁸³ Keşifile hadisin sahih olduğunu ifade eden Osmanlı ulemasından İsmail Hakkı Bursevî de (ö. 1137/1724) selefi İbnü'l-Arabî gibi bu rivayetin ilhamla sıhhatine hükmetmiştir.⁸⁴

Muasır hadis âlimlerinden Elbânî, ittifakla hadisin “aslının olmadığını”⁸⁵ söyler. Hadislerin ilham yoluyla tashih etme konusu ise, ilmî kriterlere dayanmadığı, sübjektif olduğu ve istismarlara yol açabileceği gibi sebeplerle muhaddisler tarafından tenkit edilerek reddedilmiştir.⁸⁶

Bu konuda başka bir misâl, "الإخلاص سرٌّ من أسرارِ استودعته قلب من أحببته" “İhlas, benim sırlarımdan bir sırdır. Bu sırrı ben sevdiğim (kulumun) kalbine koydum”⁸⁷ isimli rivayettir. İbn Hacer’in “çok zayıf”⁸⁸ olarak hükmettiği bu hadis hakkında muasır âlimlerden Elbânî de “zayıf” hükmünü verir.⁸⁹

Başka bir rivayet de hakkında konuşulan لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حِصْنِي , وَمَنْ دَخَلَ فِي حِصْنِي آمِنَ مِنْ عَذَابِي kelimesi benim kalemdir. Her kim benim kaleme girirse benim azabımdan emin olur” hadisidir.

Müellifimizin büyük dedelerinde olan er-Razi'nin tefsiri olan *Mefâtihu'l-gayb*'ten aldığını düşündüğümüz bu haber hakkındaki müşterek kanaat, rivayetin sahih olmadığıdır. Âlimler rivayetin zâfiyeti hakkında farklı görüşler beyan etmişlerdir. İsfehânî, eserinde yer verdiği hadis hakkında her ne kadar “Hadis bu isnad ile meşhurdur. Bu isnad, temiz kimselerin babaları temiz olan kimselerden (Ehl-i beyt tarihi) nakletmeleri suretiyle oluşmuştur. Selefimiz bazı muhaddisler “Bu isnad bir delinin üzerine okunca iyileşir” değerlendirmesinde bulunmuş olsa da Elbânî, İsfehânî'nin sözünü naklettikten sonra Irâkî'nin hadis hakkında “merdud” ifadesini nakletmiştir.⁹⁰ Ancak hem Süyûtî⁹¹ hem de İbn Arrâk⁹² bu hadisi “mevzu” olarak gördükleri için onu mevzu hadise hasır ettikleri eserlerinde zikretmişlerdir. İbn Arrâk hadis hakkında: “Irâkî(806/1404) *Tahricü'l-İhyâ* isimli eserinde bu hadisi Hâkim (405/1014), *Târihu Nisâbü'r*, Ebû Nuaym el-İsbehânî(430/1038), *el-Hilye*'de Kudâî (454/1062), Müsnedu'ş-şihâb'da Ali b. Mûsâ er-Rızâ baba ve dedelerinden rivayet etmiştir. Bu kişi

⁸³ Bk. Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 132.

⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Kenz-i mahfî*, Misvak Neşriyat, İstanbul 1980, 10, 11. Ayrıca bk. *Rûhu'l-maânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm*, Dâru İhyâit-Tûras el-Arabî, Beyrut ty., XVII, 121; XXVII, 21, 25.

⁸⁵ Elbânî, *es-Silsiletu'd-daife*, XIII, 50, 51.

⁸⁶ Bk. Leknevî, *el-Ecvibetu'l-fâzile li'l-es'ileti'l-aşrati'l-kâmile*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetu Matbuati'l-İslamiye, Beyrut 1994, s. 132-135'deki dipnotlarda verilen bilgiler.

⁸⁷ el-Aksarayî, *Şerhu erbaîn*, Esat Efendi Bölümü nu:314, hadis nu: 36.

⁸⁸ Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buharî*, IV, 108. Ayrıca bk. Aynî, *Umdetu'l-kârî*, X, 261.

⁸⁹ Ebû Abdurrahman Muhammed Nasiruddin, *es-Silsiletu'd-daife*, II, 92 (603).

⁹⁰ Bk. el-Elbanî, *Silsilet'l-ehadis'd-daife*, IX, 37 (4037).

⁹¹ Bk. Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 178.

⁹² Bk. İbn Arrâk, Nureddin Ali b. Muhammed, *Tenzihu'ş-şeria*, I, 147 (39).

çok zayıf birisidir. İbn Tahir *el-Keşf an ahbârî's-şihâb*'ta, *Hilye*'de Ali er-Rizâ'dan yapılan rivayette Ebu's-Salt el-Herevî vardır ve ittifakla kendisi “zayıf” birisidir. Kudâî'nin eserinde yer alan rivayette ise Ahmed b. Ali b. Sadaka “müttehem bi'l-kizb/hadis uydurmakla itham edilmiştir.” Deylemî'nin (ö. 509/1115) “Bu hadis sa-bittir ve meşhurdur” sözüne gelince, o merdûd bir ifadedir” şeklinde değerlendirmede bulunur.

İbnu'l-Kayserânî (ö. 507/1113) «لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ كَلَامِي، وَأَنَا مُؤْمِنٌ فَهَذَا مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ حَاضِيًا.» hadisi hakkında şu bilgilere yer verir: “Bunu Ebû Eşras el-Kufî, Şureyk'ten; o da Ca'fer b. Muhammed'den, o da babalarından rivayet etmiştir. Ebu'l-Eşras, Şureyk'e isand ederek hadis uydururdu. Bu rivayet el-Hâris b. Umeyr > Eyyub > İkrime > İbn Abbas tarihiyle de rivayet edilmektedir. Bu isandda yer alan el-Haris b. Umeyr yalancı birisidir. İbn Hibbân ise “Ben bu rivayeti araştırdım ve aslını Hammad b. Zeyd > Eyyüb > İkrime > el-Abbas veya İbn Abbas tarihiyle aslının olduğunu buldum” demektedir.⁹³

Bu konuda bir başka örnek de şevahit olarak kullandığı “حسنات الابرار سيئات حسنات المقربين/Ebrârın hasenatı mukarrabînin günahıdır” hadisidir. Müellifin büyük dedesi Râzî'den naklettiğini düşündüğümüz bu rivayet hakkında âlimler şu değerlendirmede bulunmaktadır:

“el-Fettenî (986/1578)⁹⁴ ve Aliyu'l-Kârî (1014/1605)⁹⁵ hadisin mevzu olduğunu söylerler ve rivayetin hadis değil el-Harrâz'ın sözü olduğuna dikkat çekerler. Aclunî, hadisin değeri hakkında “İbn Asâkir'in biyografisinde verildiği gibi bu söz Ebî Saîd el-Harrâz'ın sözüdür. Kendisi önde gelen sûfîlerdendir. 280/893 de vefat etmiştir. Bazıları bu sözü hadis saymışlardır. Halbuki böyle değildir. İbn Asâkir bunu yine el-Harrâz'ın sözü olarak da nakletmiştir. Zunnûn-i Mısırî'den (ö. 859/1455) de bu söz rivayet edilmiştir. ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) *el-Lukta* isimli eserinde Cüneyd'de ait olduğunu rivayet eder”⁹⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Bu kısımda son olarak el-Aksarayî'nin şevâhid olarak kullandığı “لولاك لما خلقت لولاك/ Sen olmasaydın ben âlemleri yaratmazdım”⁹⁷ hadisini örnek olarak verebiliriz. Tasavvuf muhitlerinde sıkça kullanılan bu rivayet, hadis olarak revaç bulmuş olsa da sahih kaynaklar bir yana mevzu hadis külliyyatında da yer almamaktadır.

⁹³ İbnu'l-Kayserânî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tahir, *Tezkiretu'l-huffâz Etrafu Ehadis Kitabi'l-Mecruhin li İbn Hibbân*, Daru's-Semîi, I. bs., Riyad 1994, I, 377 (964).

⁹⁴ el-Fettenî, *Tezkiretu'l-mevdûat*, Matbaatu'l-Meymeniyeye, I. bs. Mısır, 1343, I, 188.

⁹⁵ Aliyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfua fi'l-ahbari'l-mevdûa*, thk. Muhammed Sabbag, Beyrut, Daru'l-emane, ty., I, 186 (172); *el-Masnu'*, I, 94 (111).

⁹⁶ Aclunî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 357 (1137).

⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXXI, 196; İsmail Hakkı b. Mustafa el-İstanbulî, *Rûhu'l-beyân*, Dâru İhyai Turâsî'l-Arabî, Beyrut, ty., I, 269; VI, 385; IX, 232, 500; Aliyu'l-Kârî, *Şerhu's-şifâ*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. bs., Beyrut 1421, I, 77 (382); böyle bir rivayete hadis eserlerinde rastlamadık.

5.3. Şerh Esnasında Farklı Konulara Meyletmesi

Bu konu hemen hemen bütün sûfî şarihlerde görülen bir durumdur. Onlar bazen şerh ettikleri asıl hadisleri unutmuş ve farklı konulara dalmışlardır. el-Aksarayî de bu çalışmasında şerh esnasında istişhad için getirdiği âyet ve hadislerin şerhine ağırlık verip bazen asıl hadisin kendisinden uzaklaşmıştır. Her ne kadar sona doğru asıl metine dönüş yapsa da bu durum asıl hadisin şerhine izahta yeterli olmamıştır. Sanki asıl hadis unutulmuş ve başka mevzulara girilmiştir. Bunun en bariz örneği 26 nolu hadis olan *“بَنَ الْغِزْلِي لِعَرْفَأَحْبِيبَتِ أَنْ أَعْرِفُكُمْ كُنْزًا مُخْتَفِيًا”* / Ben gizli bir hazine idim bilmek istedim. Bilinmek için mahlukatı yarattım” hadisidir. Müellif *“الذِّكْرُ”* zati esmâsının cevherlerine müştemil sırr-ı mahzun’dan ve sıfat esmâsının incisinden bir ibaredir. *الخلق* ise Muhammedî hakikatten ibarettir ki o evâhın aslıdır/ruhların özüdür” demiş ve buna da *“أول ما خلق الله تعالى روجي و أول ما خلق نوري أول ما خلق الله القلم و أول ما خلق الله عقلي”* Allah Teâlâ önce benim ruhumu ve nurumu yarattı. Allah ilk önce kalemi yarattı, Allah önce benim aklımı yarattı” şeklinde farklı ifadelerle nakledilen kudsî hadisi delil getirdikten sonra esas hadisin konusundan saparak neyin ilk önce yaratıldığı ve neye binaen yaratıldığı konusuna girmiş ve yine konuyla alâkası olmayan *“ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ”*⁹⁸ âyetinin tefsirine girmiştir. Bu konuda diğer bir misâl 15 numaralı hadis olarak verdiği *“يا ابن آدم خلقتك لاجلي وانت تفر مني”* “Ey Âdemoğlu seni kendim için yarattım sen de benden kaçyorsun”⁹⁹ mealindeki rivayetidir. Burada hem kelimenin anlamından uzaklaşma vardır, hem de esas konudan uzaklaşma söz konusudur. Yorum esnasında Rabbi’l-İzzet *“وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ”* ve *“خَلَقْنَا تَقْضِيًّا”*¹⁰⁰ ve *“يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمامِهِمْ”*¹⁰¹ âyetlerini delil olarak ileri süren müellif daha sonra bu iki âyet-i kerimeyi: “Ey akıl sahibi bu âyet-i kerime’nin te’vilini dinle. *البر* / el-Berru’dan maksat, nefis âlemidir. *البحر* ise kalb âlemidir. *الرزق*’dan maksat ise sâlikin istidadına göre mutlak olarak cömert kimseden kaynaklanan bolluktur. *الْمُقَضَّلَا* لو” ifadesinden maksat “ceberut ehli”dir. الامام den kasıt Hz. Peygamber’in “ لا المرى لما عرفت ربي كâmil, mükemmel olandır” diye açıklar.

el-Aksarayî, söz konusu âyette yer alan *اليوم* kelimesinden kasıt kulun Allah’ta yok olduktan sonra hakiki hayata gönderildiği gündür. *البر* kelimesinden kasıt rubûbiyet

⁹⁸ Sad 38/1.

⁹⁹ el-Aksarayî, *Şerhu erbaîn*, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 4/b.

¹⁰⁰ İsrâ 17/70.

¹⁰¹ İsrâ 17/71.

¹⁰² Böyle bir rivayete ulaşamadık.

ve البحر tabirinden maksat ise uluhiyet الرزق ise gizli, saklı ve açık ilimler olabilir” şeklinde zikredilen kelimeleri sembolik bir şekilde yorumlamıştır.¹⁰³

Konumuzla ilgili diğer bir misâl 23 numaralı hadistir. “لَوْلَا مَنْ يَشْهَدُ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا” /Şayet hiç bir kimse ihlâslı bir şekilde bana ibadet etmezse bana asi olana göz açıp kapayıncaya kadar da olsa mühlet tanırım.” mealindeki hadiste görüldüğü gibi konu kulluk ve ihlas üzerine iken müellif “Bilesin ki hakikat-ı Muhammediye hakikatlerin aslıdır. Ondan ortaya çıkan her şey bu hakikatin görüntüsüdür. Habîb-i Rabbi'l-İzzet (s.a.v) şu hadisiyle buna işaret eder: “المؤمن امرأة المؤمن /Mü'min mü'minin aynasıdır” di-yerek asıl konudan uzaklaşmış olduğu görünmektedir.¹⁰⁴

Konuyla alakalı çarpıcı bir örnek de şudur: مَنْ قَنَعَ اسْتَعْنَى وَ مَنْ تَرَكَ الْحَسَدَ اسْتَرَاحَ وَ مَنْ تَرَكَ الْغِيْبَةَ ظَهَرَ مَحَبَّتَهُ وَ مَنْ اعْتَرَلَ عَنِ النَّاسِ سَلِمَ مِنْهُمْ وَ مَنْ قَالَ كَلَامَهُ الْحَرَامِ يَخْلُصَ لَهُ دِينُهُ وَ مَنْ تَرَكَ الْعِيْبَةَ ظَهَرَ مَحَبَّتَهُ وَ مَنْ رَضِيَ بِالْقَلِيلِ مِنَ الرِّزْقِ وَ قَدْ وَثِقَ بِمَا عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى. /Kim kanaat ederse zengin olur, kim kıskançlığı terk ederse rahat eder, kim haramı terk ederse dinini korur, kim gıybeti terk ederse ona olan muhabbetim zâhir olur ve güzel işleri çoğalır, kim halktan uzaklaşırsa onlardan güvende olur, kim sözünü söylerse akli kemale ermiştir, kim rızık konusunda aza razı olursa Allah-ı Teâlâ'nın (azabından) güvende olur.”¹⁰⁵

Hadisin mealinde açıkça görüldüğü gibi metinde zenginlik, rızık, aza kanaat gibi farklı ahlâki konular işlenmektedir. Ancak müellif öyle bir yoruma girişmiştir ki hem zikrettiği âyetten delillerin hadisin metniyle ilişkisi bulunmamaktadır hem de konunun bütünlüğünden uzaklaşmış ve farklı mecralara girilmiştir.

Tamamen işârî bir yorum olan bu şerhte müellif bu hadisi kalbin durumlarıyla özdeşleştirmiş, *nefs-i mülhîmeden* Mûsâ - Hızır kıyasına geçmiştir. Mezkûr kıssayı şöyle yorumlamaktadır:

Yuşa b. Nûn sultanî akıldır. Ellerindeki kap/zembil kalptir. Balıkları ise gerçek ilimdir ve Mûsâ (a.s.) onu almıştır. Cibrîl, Hakk Subhânehü Teâlâ'nın inayatinin nurudur. Gemi varlık gemisinden alınan nefsi emmâreyi istemektir. Şükür, aşk makamıdır. Çocuktan maksat talibin nefsidir. Oyun ise süfli maksatlarla alakalı olup bu durum hakk ehline göredir. Çocuğun ölümü ise süfli maksatlarla alakalı kesilmesidir; çünkü o küllî akıldan doğmuştur. Adem ve Havva ve onların çocukları Hâbil ve Kâbil gibi o ikisi de salihlerdendir. Bundan kastım nefsi emmâre ve nefsi levvâmedir.

¹⁰³ el-Aksarayî, Şerhu erbaîne, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 4/a.

¹⁰⁴ el-Aksarayî, Şerhu erbaîne, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 6/a.

¹⁰⁵ el-Aksarayî, Şerhu erbaîne, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 9/a.

Şit (a.s.) nefsi-i mutmainnedir. Sâlikin nefsi, levvâme ve emmâre sıfatlarından mutmainneye geçerse sekinet ve vakar sabit olur. İki yetim ise kalb ve ruhun çocuğudur. Duvar talibin zatıdır. Köy, talibin vücûdudur. Hazine ise rabbânî hikmet ve Allah'ın esrarıdır. İlahî esrar/esrâr-ı ilahîye sâlikin keşifleridir. Sâlik keşiflere meyletmiştir. O Allah'ın muhabbetinde ve fena fillah da saklıdır. Keramet ehlinin Allah'tan görünmesini gizlemesini istedikleri söylendiği gibi bundan dolayıdır ki ehli hakk bazı ilahî ilimleri talibin seyr-i sülûkunda tamamlamasına mani olacağı gerekçesiyle saklamışlardır.¹⁰⁶

5.4. Diğer Hususlar

Çalışmamız esnasında ayrıca şu noktalar da dikkatimizi çekmiştir. Bunlar: el-Aksarayî, sûfî meşrepli yorumlarda pek rastlanmayan Mu'tezile'nin hüsn-kubuh meselesine telmihte bulunmaktadır. el-Aksarayî, "Allah şöyle buyurdu; Her kim ki kazama rıza göstermez, belalarına da sabretmezse artık varsın kendine Benden başka bir Rabb arasın..."¹⁰⁷ mealindeki 20 nolu hadisin şerhinde şu bilgilere yer verir: "Mutlak rubûbiyet özel bir şekilde celâl esmâsı vasıtasıyla, bela ise cemâl esmâsı vasıtasıyla nimetleri cem etmeyi gerektirir. Rabbi'l-izzet sanki şöyle demek istemektedir: "Her kim bu ikisini rubûbiyete dâhil etmezse o vakit layık olmayan bir takım vasıflarla mukayyed/sınırlı, kayıtlı Rabb talep etsin. Muhakkak ki Allah Teâlâ bütün vasıfları kendinde toplayandır." O böylece Allah'ın iyi veya kötü her şeyin hâlik olduğunu söyleyerek Mu'tezile'nin görüşünü tenkit etmektedir.

el-Aksarayî, rivayetleri âyet ve hadislerle desteklemesinin yanı sıra bazen şerhte Arapça veya Farsça şiirlerden de yararlanmaktadır.¹⁰⁸ Ayrıca müellif eserin tamamında uygun olan her yerde Celâl ve Cemâl isimleri üzerinde durmakta ve müellifin bu iki isim üzerinde sık sık yorumlar yaptığı görülmektedir.¹⁰⁹

عَنْ عَمْرِ بْنِ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فِي الْحَدِيثِ الْقُدْسِيِّ "أُولِيَّائِي تَحْتَ قَبَائِي لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِي

"Velî kullarım benim korumam altındadır/elbisemin altındadır, Benden başkası onları bilemez."¹¹⁰

O, "Bu hadiste yer alan أولياء kelimesinden maksat kulun nefsinden kurtulup yok olmak için Hakka güvenip ona dayanmasıdır. Yine evliyâdan maksat, Allah'a ulaşmış makbul kimseler de olabilir. القباب dan maksat nur-ı Celâl ve azamettir ki onu zat-ı ahadiyyenin vergisidir ve herhangi birisi de bunda yer almaz. القباب dan maksat başımızdaki gözle görülmeyen nûr-ı vilâye/vilâyet nurudur. Hadiste yer alan غَيْرِي nefis, akıl,

¹⁰⁶ Ayrıca bk. el-Aksarayî, Şerhu erbaîn, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 2/b.

¹⁰⁷ el-Aksarayî, Şerhu erbaîn, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 6/a.

¹⁰⁸ el-Aksarayî, Şerhu erbaîn, Esat Efendi Bölümü nu: 314, Hadis nu. 2, 9, 15, 16, 26, 27, 35.

¹⁰⁹ el-Aksarayî, Şerhu erbaîn, Esat Efendi Bölümü nu: 314, Hadis nu. 7, 10, 13, 20, 24, 29, 32, 34, 37.

¹¹⁰ el-Aksarayî, Şerhu erbaîn, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 10/b, Hadis nu. 37.

kalp ruh da olabilir. لَا يَغْرِفُهُمْ غَيْرٌ den kastın benden başka hiç bir varlık yoktur da olabilir. O vakit arif ve mâruf tek olur. المعرفة den kasıt, kemal-i marifet de olabilir” diyerek kelimelerin farklı mânalara gelebileceğine dikkat çeker.¹¹¹

Müellifimiz, 9. hadiste¹¹² kullandığı şevâhid türünden rivayetin lafız farklılığına dikkat çekmektedir. Ancak kullanmış olduğu rivayet, hadis değil İbn Ebî Revvâd’ın sözüdür. Sehavî’nin kaydettiğine göre bu konuda âlimler şöyle demektedirler: “Fetenî’nin “Bu hadis bilinmez. Ancak Abdulaziz b. Revvâd rüyasında Resûl-i Ekrem’in (s.a.v.) bu şekilde tavsiyede bulunduğunu söyler. Hadisi son kısmı ile birlikte Beyhakî rivayet etmektedir.”¹¹³ Ali el-Kârî de aynı sözü nakletmiştir.¹¹⁴ Bunlardan başka Aclûnî eserinde şu bilgilere yer verir: Deylemî zayıf bir senetle merfû olarak Hz. Ali’den rivayet etmektedir. Ali el-Kârî bu rivayeti “ من استوى يومه فهو مغبون ومن كان يومه شرا من أمسه فهو ملعون .” lafızıyla mevzu hadislere dair telif ettiği kitabında rivayet etmiş ve İbn Ebî Revvâd’ın sözü olduğuna dikkat çekmiştir. Irakî de *İhyâ*’nın tahririnde bunun İbn Ebî Revvâd’ın sözü olduğuna vurgu yapmaktadır.¹¹⁵ Sonuç olarak el-Aksarayî’nin kullanmış olduğu bu rivayet hadis değil, İbn Ebî Revvâd’ın sözüdür.

SONUÇ

Sûfiler, Kur’ân ve hadisleri anlama kültürümüze işârî (manevî) yorum yöntemini katarak aşkın boyut eklemişlerdir. Hadislerin zâhirî yorumu dışında, mânevî/rûhânî olarak yorumlamak, özellikle onlara özgün bir tavidir. Onlar, insanın iç dünyasına, kalbine, gönlüne ve ruhuna hitap etme konusunda diğer İslâm âlimlerinden daha çok başarılı gözükmektedirler. Fihkî ihtilaflardan ve salt tartışmalardan uzak durarak âyet ve hadisleri ahlâkî ve manevî açılardan yorumlamaları, onları ahkâm hadislerini bile bu bakış açısından değerlendirmeye sevk etmiştir.

İşârî/manevî yorumun en belirgin özelliği, şerhte hadisi şerh eden âlimin ilmî birikiminin, hâlet-i rûhiyesinin ve kendisinde tecelli eden ilahî mazhariyetlerin tesirinin olmasıdır. Elimizdeki metinde de görüleceği üzere, sûfilerin yaptıkları yorumların lafızlardan hareketle olduğu ve asıl mânayı bozmamak kaydıyla kelimelere sözlük anlamlarından başka mânalar yükledikleri açıktır. el-Aksarayî örneğinde olduğu gibi bu şerhlerin sıradan bir müslümandan ziyade belli bir olgunluğa erişmiş, tasavvufî bir neşve sahibi insanlara yönelik olduğu görülmektedir. Bu özellikleri olmayan müslüman okuyuculara hitap edip etmediği ve başarısı tartışmalıdır.

Öte yandan özellikle mevzu hadis edebiyatında, tasavvuf ehlinin hadis uydurdukları yönünde yaygın bir kanaat olsa da bu, esasen bu daha çok ilk beş asırdan

¹¹¹ el-Aksarayî, *Şerhu erbaîn*, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 10/b.

¹¹² el-Aksarayî, *Şerhu erbaîn*, Esat Efendi Bölümü nu: 314, 4/a.

¹¹³ Sehâvî, *Mekâsîd*, I, 631 (1080).

¹¹⁴ Aliyu’l-Kârî, *el-Masnû’*, I, 174 (311); *el-Esrâru’l-merfûa*, I, 328 (458).

¹¹⁵ Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, II, 233 (2406).

sonrası için geçerlidir; zira ilk dönem sūfîlerinde telif edilen tasavvufî eserlerde uydurma rivayetler yok denecek kadar azdır. Ayrıca dikkat çekilmesi gereken diğer önemli bir husus, hadis uydurma ile zayıf, çok zayıf ve mevzû rivayetleri tasavvuf ehlinin eserlerinde yer vermeleri başkadır. Birinci kısım kişiyi Allah nezdinde mesul tutarken ikinci kısım ise hadis usulü açısından ehliyet sahibi olmamaya delalet eder.

el-Aksarayî'nin hadis usulü bağlamında rivayet ettiği hadislerin bazılarının, ki bunların sayısı 15'tir, râvîlerini verirken diğerlerinde bunları ihmal etmesi, yine iki hadisin dışında hadisin kaynaklarına temas etmemesi câlib-i dikkattir.

el-Aksarayî'nin eseri bir kudsî hadis çalışması olmasına rağmen eserde yer alan ve sahâbî râvîsinin zikredildiği rivayetlerde hemen hadisin metnine girilmekte ve o, ne Peygamber'e (s.a.v.) ne de Allah'a (c.c.) nispet edilmemektedir. Hadis usulünde bu tür rivayetlere mevku'f haber denir. Hâlbuki durum aslında böyle değildir. Niçin böyle davrandığı bilinmemektedir. Müellif 17. hadisten sonra yer alan rivayetlerde daha önce belirttiğimiz gibi râvîleri zikretmemiş, doğrudan hadislerin başlarına " قال " veya " عز من قائل " lafızlarını ekleyerek rivayet etmiştir.

Kudsî hadislere dair hadis kaynaklarında pekçok sahih rivayet bulunmasına rağmen o, oldukça problemlî rivayetlere de yer vermiştir. Yaşadığı sırada Anadolu coğrafyasında Buhârî ve Müslim'den rivayette bulunması ve buna işaret etmesi kendisinin bu eserlere ulaştığını göstermektedir. Hadisleri bulmada yeni teknolojik imkânlardan yararlanmamıza rağmen, hem kaydettiği kırk hadisin hem de şevâhid olarak kullandığı hadislerin birçoğunun kaynağını tespit edemedik. Kendisinin bu tür rivayetleri hangi kaynaklardan naklettiği belirsizdir. Sıhhati tartışılmakla beraber kullanmış olduğu bazı hadisleri büyük dedelerinden olan Fahrüddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* isimli tefsirinden aldığı görülmüştür. Müellifin kırk kudsî hadis hakkında yapmış olduğu bu çalışmanın, müellifin yaşadığı zaman diliminde kitlelere ulaşım sağlamadığı bilinmemekle beraber kütüphanelerde farklı nüshalarının bulunması en azından medrese çevrelerinde tanındığına işaret etmektedir.

Üzerinde çalıştığımız kudsî hadis mecmuasının hangi el-Aksarayî'ye ait olduğu tartışmalıdır. Zira bibliyografya bu konuda farklı bilgiler vermektedirler. Cemâleddin el-Aksarayî'ye atfedilen kırk hadis mecmualarının tam olarak kime ait olduğunun iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Biz Muhammed b. Mahmud el-Aksarayî'ye atfedilen *Kudsî Hadislere Dair Kırk Hadis Risâlesi*'nde takip edilen metodu değerlendirmiş olduk.

Kaynakça

- » Abdullah b. Ahmed, *es-Sünne*, thk. Muhammed Saîd Salim el-Kahtânî, Dâru İbni'l-Kayyim, I. Baskı, Dammam 1406.
- » Abdurrahman Câmîî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. ve şrh. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1980.
- » Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve mezîlî'l-İlbâs ammâ iştehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Müessesetü'r-risâle, Kahire 1351.
- » Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavud - Adil Mürşid vd, Kontrol: Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risâle, I. Baskı, 2001.
- » Ahmed Rifat Efendi (Yaglıkçızâde), *Lügât-ı tarihîyye ve coğrafîyye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1299.
- » Aksarayî, *Şerhu erbaîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Bölümü nu: 314.
- » Aliyu'l-Kârî, Ali b. Muhammed, *el-Esrâru'l-merfua fi'l-ahbari'l-mevdûa*, (Muhammed Sabbâğ), Daru'l-emane, Beyrut ty.
- » Ali el-Kârî, *Mirkâtul-mefâtiḥ şerhu mişkâtu'l-mesâbîḥ*, Daru'l-fikr, I. Baskı, Beyrut 2002.
- » _____, *el-Masnu' fi ma'rifet'i-hadis el-mevdû'*, thk. Abdulfettah Ebû Guddde, Mektebetü'l-matbuati'l-İslâmiyye, Beyrut 1398.
- » _____, *Şerhu'ş-sifâ*, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1421.
- » Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud b. Abdillâh el-Hüseynî, *Rûhu'l-meânî fi tefsiri Kur'âni'l-azim ve seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atiyye, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1415.
- » Ateş, Süleyman, *İşari Tefsir Okulu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1974.
- » Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru ihyai turâsi'l-Arabî, Beyrut ty.
- » Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferrâ, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb Arnavud - Muhammed Zuheyr Şavîş, Mektebetü'l-İslâmî, III. Baskı. Dimeşk-Beyrut 1983/1403.
- » Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl alâ keşfi'z-zunûn an esâmii'l-kütüb ve'l-funûn*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1971.
- » Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Mûsâ el-Hüsrevverdî el-Horasanî Ebû Bekr, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Mektebetü dârü'l-bâz, III. Baskı, Beyrut 2003/1424.
- » _____, *el-Esmâ ve's-sifât*, thk. Abdullâh b. Muhammed el-Haşîdî, Matbaatü's-Saade, I. Baskı, Cidde 1993/1413.
- » _____, *el-Kadâ ve'l-kader*, thk. Muhammed b. Abdillâh Âl-i Âmir, Mektebetü'r-Rüşd, I. Baskı, Riyad 2000/1421.
- » _____, *Şuabu'l-İman*, thk. Abdu'l-Ali Abdulhamid Hamid, Mektebetü'r-Rüşd, I. Baskı, Riyad 2003/1423.
- » Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *Müsned*, thk. Adil b. Sa'd, Mektebetu'l-ulûm ve'l-hikem, I. Baskı. Medine 1988.
- » Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtu'l müfessirin*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1974.
- » Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Cu'fî, *el-Edebu'l-müfred*, thk. Semir b. Emin Zührî, Mektebetu'l-Meârif, I. Baskı, Riyad 1998/1419.
- » _____, *el-Câmiu's-sahîḥ*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir, Dâru Tavki' n-Necat, 1422.
- » Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matba-i Âmire, İstanbul 1333.
- » Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî, *el-İlelu'l-vârîde fi ehâdisi'n-nebeviyye*, thk. Zemînullah es-Silefi, Dâru Tayyibe, I. Baskı, Riyad 1424/2003.
- » Deylemî, Şiruveyh b. Şehredar b. Şiruveyh b. Fenahüsrev, *el-Firdevs bi me'suri'l-hitâb*, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1986/1406.
- » Ebû Davud, *ez-Zühd*, thk. Ebû Temim Yâsir b. İbrahim b. Muhammed, Dâru'l-mişkât, I. Baskı, Halvân 1993/1414.
- » Ebû Davud, Süleyman b. el-Eşâs, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdilhamid, Dâru'l-fikr, Beyrut ty.
- » Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Ali b. Atiyye, *Kût'u'l-kulûb fi muâmeleti'l-mahbûb ve vasfi tariki'l-merîd ila makâmi't-tevhîd*, thk. Âsım İbrahim el-Keyâlî, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, II. Baskı, Beyrut 2005/1426.
- » Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-Müsenâ b. Yahya b. İsâ b. Hilâl et-Temimî el-Mevsîfî, *Müsnedü Ebi Ya'la*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Memun, I. Baskı, Dimeşk, 1984/1404.

- » Ebu's-Suûd, el-İmadî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitabi'l-kerîm*, Beyrut ty.
- » Elbanî, Ebû Abdîrrahman Muhammed Nâsiruddin, *Daifu'l-câmiî's-sağîr ve ziyâdetüh*, kontrol. Züheyir Şaviş, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- » _____, *es-Silsiletu'd-daife ve mevdûa ve eseruha es-seyyie fi'l-ümme*, Dâru'l-meârif, I. Baskı, Riyad 1992.
- » Fettânî, Tezkiretu'l-mevdûat, *Matbaatu'l-meymeniyye*, I. Baskı, Mısır 1343.
- » Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, XVII/1 (2008): 25-46.
- » Hindî, Alâuddin Ali b. Hisam, *Kenzu'l-ummâl*, thk. Saffet Saka - Bekri Hayati, Müessesetü'r-risâle, V. Baskı, Beyrut 1981-1401.
- » Humeydî, *Müsned*, thk. Hasen Selim Esed, I. Baskı, Dimeşk 1996.
- » Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Hikmet Matbaası, I. Baskı, İstanbul 1927.
- » Irakî, Ebu'l-Fadl Zeynüddin Abdurrahîm b. el-Hüseyin, *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfir fi tahrîc mâ fi'l-ihyâ mine'l-ahbâr*, Daru İbn Hazm, I. Baskı, Lübnan 2005.
- » İbn Arabî, *el-Fütuhâtü'l-mekkiyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.
- » İbn Arrâk, Nureddin Ali b. Muhammed, *Tenzihu's-şeriatî'l-merfûati anî'l-ahbârî's-şenia el-mevdûa*, thk. Abdulvehhâb Abdüllatif - Abdullah Muhammed Sıddık Gumarî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1399.
- » İbn Ebî Şeybe, *Musannef fi'l-ehâdis ve'l-asâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1409.
- » İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu sahihi'l-Buhârî*, tashih. Muhubiddin el-Hatib, numaralama. Fuad Abdülbâkî; talik. Abdulaziz b. Abdillâh b. Bâz, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1379.
- » İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak en-Nisâbüri, *Sahih*, Muhammed Mustafa el-Azamî, Mektebetü'l-İslâmî, II. Baskı, Beyrut 1992.
- » İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Sahih*, thk. Şuayb el-Arnâvud, Müessesetü'r-risâle, I. Baskı, Beyrut, 1988/1408.
- » İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyub b. Sa'd Şemsüddin, *Medâricü's-sâlikin beyne menâzil İyyâke na'budu ve İyyâke nestaîn*, thk. Muhammed Mutasım Billâh, Dâru'l-kitabî'l-Arabî, II. Baskı, I. Baskı, Beyrut, 1996/1416.
- » İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru'l-fikr, Beyrut ty.
- » İbn Manzûr, *Muhtasar tarihi dimeşk li İbn asâkir*, Dimeşk, thk. Heyet, Dâru'l-fikr, I. Baskı, Dimeşk 1984/1402
- » İbn Teymiyye, Mecmû'u'l-fetâvâ, derleyen. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsim el-Âsîmî ve oğlu, *Mecmau'l-Melik Fehd litübâtî'l-mushafî's-şerîf*, Medine-i Münevvere, 1995.
- » İsfehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, Daru'l-kitabî'l-Arabî, Mısır, 1974/1394.
- » İshak b. Râhuye, Müsned, Abdulgafur b. Abdilhak el-Belûşî, *Mektebetü'l-İmân*, I. Baskı, Medine-i Münevvere 1991/1412.
- » İsmail Hakkı b. Mustafa İstanbulî, *Rûhu'l-beyân*, Dâru İhyai tûrâsî'l-Arabî Beyrut, ty.
- » Katip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-funûn*, neşreden. Şerafettin Yaltkaya - Rifat Bilge, I. Baskı, İstanbul, 1941-1943.
- » Kehmâle Ömer Rıza, *Mu'cemi'l-müellifîn (Terâcimu musannifi'l-kütübî'l-arabiyye)*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1957.
- » Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l-mustatrafe li beyâni meşhuri kütübî's-sitteti'l-müşerrefe (Hadis Literatürü)*, thk. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- » Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme, *Müsnedu's-şihâb*, Müessetü'r-risâle, II. Baskı, Beyrut 1986.
- » Küçükdâğ, Yusuf, *II. Bayezid Yavuz ve Kanunî Devirlerinde Cemalî Ailesi*, PRS Perek Yayıncılık, İstanbul 1995.
- » Leknevî, Ebû'l-Hasanât Muhammed Abdulhayy el-Hindî, *el-Ecvibetu'l-fâdıla li'l-es'ileti'l-aşrati'l-kâmile*, Talik: Abdulfettâh Ebû Guddê, II. Baskı, Kahire 1984.
- » Mâlik b. Enes, *Muvatta*, thk. Fuad Abdülbaki, Dâru İhyâi tûrâsî'l-Arabî, Beyrut 1985/1406.
- » Ma'mer b. Raşid, *el-Câmi'*, thk. Habîbu'r-Rahmân Azamî, el-Mektebû'l-İslâmî, II. Baskı, Beyrut 1403.

- » Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahut Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*, (The Ottoman Biography), I. Baskı, İstanbul 1971.
- » Muhammed b. Muhammed Derviş Ebû Abdîrrahman el-Hût, *Esne'l-metâlib fi ehâdisi muhtelifeti'l-merâtib*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Mektebetü'r-Rüşd, I. Baskı, Beyrut 1997/1418.
- » Münâvî, Abdurraûf, *et-Tevkîf ala muhimmati't-teârif*, Daru'l-Fikr, I. Baskı, Kahire 1990/1410.
- » Münâvî, *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmiî's-sağîr*, Mektebetü İmam eş-Şâfiî, III. Baskı, Riyad 1988.
- » Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdilbakî, Daru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ty.
- » Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-matbuati'l-İslâmiyye, Haleb, 1986/1406.
- » Öngören Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Sûfiler*, Devlet ve Ulema (XVI Yüzyıl), İz Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2000.
- » Öz, Mustafa, "Cemaleddin el-Aksarayî", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 308-309.
- » Razî, Fahrüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasen, *Mefâtihu'l-gayb*, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, III. Baskı, Beyrut 1420.
- » Sa'lebî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Muavvid - Adil Ahmed Abdülmevcud, Dâru İhyâ-i türâsi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut 1418.
- » Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehire ale'l-elsine*, thk. Muhammed Osman el-Hîst, Dâru'l-kütübî'l-Arabiyye, I. Baskı, Beyrut 1985.
- » Suyûtî, *el-Fethu'l-kebîr fi dammi'z-ziyâde ile cezmi's-sağîr*, thk. Yusuf Nebhanî, Dâru'l-fikr, I. Baskı, Beyrut 2003/1423.
- » _____, *el-Leâli'l-masnûa fi'l-ehâdisi'l-mevdûa*, thk. Ebû Abdîrrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyda, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1996/1417.
- » Sülemî, Ebû Abdîrrahman, *Tabakâtu's-sûfiyye*, Mustafa Abdulkadir Atâ, I. Baskı, Beyrut, 1998/1419.
- » Şahin, İlhan, "Aksaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, II, 291-292.
- » Şaşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Kuleyb b. Sureyc b. Ma'kıl, *Müşned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, Mektebetü'l-ulûm, I. Baskı, Medine-i Münevvere 1410.
- » Şevkânî, *el-Fevâidu'l-mecmûa*, Mabaatu es-Sünnetu'l-Muhammediyye, I. Baskı, Kahire, 1960.
- » Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdilmecid es-Silefi, Mektebetü'l-Ulum, II. Baskı, Kahire ty.
- » _____, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Tank b. İvâdillâh - Abdulmuhsin b. İbrahim, Daru'l-Harameyn, Kahir ty.
- » Taberî, Süleyman b. Ahmed, *ed-Duâ*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut 1413.
- » Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî el-Misrî, *Şerhu müşkilu'l-asâr*, thk. Şuayb Arnavud, Müessesetü'r-Risâle, I. Baskı, Beyrut 1415.
- » Taşköprüzâde Ebû'l-Hayr İsmâuddin Ahmed Efendi, *eş-Şekâikun-numâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, thk. Ahmet Sübhi Furat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, I. Baskı, İstanbul 1985.
- » Tayşî, Mehmed Serhan, "Cemâl-i Halvetî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 302-303.
- » Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen*, thk. İbrahim Atve, Matbaatu el-Bâb el-Halebî, I. Baskı, Mısır 1975/1395.
- » Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, I. Baskı, Ankara yy.
- » Yusuf b. Yakub, *Menâkıbu şerif ve tarikatnâme-i pîran ve meşâyihî tarikat-ı aliye-i halvetiyye*, İstanbul 1290.
- » Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm: Kâmûsu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Kahire 1976.
- » Zürkânî, Muhammed b. Abdilbakî, *Şerhu'z-Zurkânî ale'l-Muvatta*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Kahire 2003/1424.